Danskernes Historie Online
Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliserings-projekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt vores arbejde – Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskernes Bibliotek: https://slaegtsbibliotek.dk
Danske Slægtsforskere: https://slaegt.dk

ISSN 2245-3539

Orientering

Nr. 62 - Februar 2023 – 28. årgang

For-Årsskrift 2023

Sløjdhold for drenge Toreby Husflidsskole 1932

Toreby Sogns Lokalhistoriske Forening og Arkiv

ISSN 2245-3539

Forårsskrift

2023

Udgivet af

Toreby Sogns Lokalhistoriske forening og Arkiv

som medlemsblad nr. 62 – februar 2023 - 29. årgang.

Copyright: Toreby Sogns Lokalhistoriske forening og Arkiv.

Redaktører:

Hanne og Otto Sørensen

Indhold:

Forord s. 3

TILLYKKE - TGB – 100 år s. 4
Toreby Sogns Lokalhistoriske Forening og Arkiv

Toreby Sogns Husflidsskole – 3 artikler s. 5
Jens og Kjeld Snedker, Boye Nielsen og Knud Marqvorsen

"Dørhandlende" i Flintinge og Toreby – 2 artikler s. 19
Jens Camradt og Bodil Janik

Grænge Skovvej – en registrant s. 22
Mogens Hansen

Registranter? – Huse og mennesker i sognet s. 27
Otto Sørensen

J.P. Kryger – en berømthed i Rytterskolen s. 28
Otto Sørensen

Nagelsti Skole – skole i 230 år s. 32
Kirsten Marqvorsen

Sines dagbog fra 1928 – 2 artikler s. 39
Otto og Hanne Sørensen

Sundby Færgegårds historie s. 46
Jørgen Jørgensen og Otto Sørensen

Olander – en teglværksarbejder fortæller s. 57
Jesper Smith og Otto Sørensen

Pelsdyravl i Toreby Sogn s. 63
Knud Wilster Hansen

En ukendt(?) skindvare-producent i Toreby s. 68
Otto Sørensen

Toreby Sogns sommersvømning s. 69
Hanne Sørensen

Briketpresse – gør det selv s. 73
Knud Wilster Hansen

Tre skovfogedhuse ved Sløsserup s. 74
Otto Sørensen

Gårdudflytningen i Toreby og Nagelsti s. 75
Susanne Poulsen og Hanne Sørensen

En opløftende historie s. 79
Susanne Poulsen og Tage Rødby Jensen

Foto-oversigt: Hanne Sørensen s. 80

Forord

Et skrift af denne størrelse – 80 sider – kræver en vis økonomi, som det kan være vanskeligt at finde i en lille forening. Heldigvis var det muligt at finde en fond, som stillede kapital til rådighed, og ikke blot til dette skrift, men også til to foredrag, til PC og skærm, til inventar til arkivrummet m.m.

Vi takker "Lolland-Falster og Langelands Købstæders Brandsocietets Fond" for muligheden for at give vore medlemmer indblik i en del af lokalhistorien via dette skrift og for at give Arkivet bedre arbejds- og formidlingsbetingelser.

Skriftet kræver historiske beretninger og fotografier både – udefra – og fra Aktivets gemmer. Det lever Forårsskriftet 2023 fuldt op til. Hvad "en gammel dreng" fra Toreby husker blander sig med fortællinger skrevet af tidligere historikere - og en gemt dagbog bringer fortidens "fattige" liv til live.

Tak til bidragydere: Kirsten og Knud Marqvorsen, Boye K. Nielsen, Mogens "Pedel" Hansen, Bodil Janik og Knud Wilster Hansen. - Vi håber, at blandingen af artikler falder i din smag. Det kan ikke gøres om.

***Bestyrelsen**: Susanne Poulsen - Per Poulsen – Bodil Janik - Knud Wilster Hansen – Else Ravn Nielsen - og **arkivleder** Tage Rødby Jensen*
***Suppleanter**: Egon Lintner*
***Medarbejdere**: Bent Steffensen - Bodil Janik - Mogens Hansen – Niels Lyck - Hanne og Otto Sørensen*
***Meddelere**: De mange, der besøger os, og de mange, der kommunikerer digitalt.*

Redaktion: Hanne og Otto Sørensen
ARKIV: Telefon - 2929 0090 (bedst tirsdag aften) - Mail:info@torebyarkiv.dk
Arkivets digitale adresser: www.*torebyarkiv.dk - -facebook: toreby arkiv*

Tillykke, Toreby-Grænge Boldklub – 100 års jubilæum!

Lokalhistorisk Forening og Arkiv har ikke "forsket" i **TGB´s historie,** men klubbens hjemmeside og arrangementerne i løbet af foråret vil sikkert fortælle historien.

Historiske fakta fra hjemmesiden:

"Klubben blev stiftet i 1923 og fik navnet ***B 1923 af Grænge og Omegn.***
Hurtigt kom spillere til fra hele området, men især unge fra Thoreby mødte op, og allerede året efter, den 20. februar 1924, ændredes navnet til ***Thoreby-Grænge Boldklub*** *- i dag* ***Toreby-Grænge Boldklub.***

I 1933 rykkede klubben ind på Grænge Stadion, som klubben selv købte, og et klubhus blev bygget."

Så gik det "slag i slag", og mange unge, voksne og ældre har – gennem de 100 år - kæmpet i de gul-sorte farver!

I ARKIVET har vi adskillige fotografier af spillere opstillet til fotografering. Dette fotografi skal være vores hilsen til TGB med ønsket om en god fremtid!

Fodboldholdet ca. 1923
Foran Forsamlingshuset i Thoreby. Fodboldbanen lå bag Forsamlingshuset.

Bageste fra v: 2. Alfred Olsen, 3. Andreas Hansen, 4. Børge Andersen, 5. Niels Peder, Radsted, 6. Knud Ringsing.

Forrest fra v: 1. Hans Strøm, 2. Bager Karl, 3. Mogens Frederiksen, 4. Frode Hansen, 5. Leoron Wresnach.

Thoreby Sogns Husflidsforening – Kjeld Snedker m.fl.

Jens Snedker - født 1870 i Toreby - skrev i 1945: "Mine erindringer fra barndom og ungdom" – Trykt i "Lolland Falsters Historiske Samfunds Årbog", årg. 1965. Heri fortæller han bl.a. om husflid.

Husflidsskolens start

"I efteråret 1889 (27. oktober, red.) blev "Thoreby Sogns Husflidsforening" stiftet, og den begyndte sin virksomhed i enden af fattighuset, (red.: mellem Bytræet og Forsamlingsgården) hvor der før havde været pogeskole, og der havde den sin virksomhed i en lang årrække. Der var mange af mine jævnaldrende, der gik, og jeg ville også prøve.

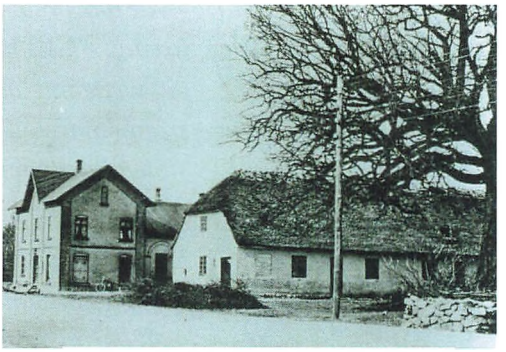

Fattighuset med stråtag ca. 1910

Først i februar 1890 skar jeg et stort bundt vidjer og tog dem under armen og gik den lange vej derop og spurgte, om jeg måtte komme med. Det måtte jeg da, og hvis jeg ville give en krone, måtte jeg få nr. 75. Jeg tog nogle flere vidjer med derop og lavede en høkurv og forskelige andre ting, og i maj måned blev den første husflidsudstilling holdt og jeg fik 3die præmie, et borsving. Vi måtte ikke tage noget af det med hjem, vi havde lavet, det skulle først på udstilling i forsamlingshuset. Det var for at tjene penge til driften.

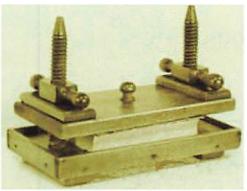

Bogbindingspresse

Næste vinter gik jeg igen. Tømrer Julius Henriksen lært mig at lave høkurve, og Rasmus Brænder lærte mig at binde bøger ind. Så lavede jeg træarbejde hjemme: mit bogbinderværktøj, en skuffe og et leskaft."

Herefter fortæller Jens Snedker, at forpagter Christensen på Bramslykke, holdt husflidsskole for sine egne folk og her gik Jens Snedkers morbror Rasmus Peter og lærte at lave kurvestole. Rasmus Peters tre ældste sønner lavede selv en husflidsskole i en forhenværende aftægtslejlighed med kakkelovn. På sin mors opfordring tog Jens Snedker derover for at lære at lave kurvestole.

"Det faldt i god jord hos mig, for jeg ville gerne. Jeg gik derned mellem jul og nyt år og var der i otte dage og jeg fik lige stolen færdig, til det blev et rædsomt snevejr. Jeg belavede mig på at gå hjem og efter 4½ times streng march nåede jeg endelig hjem, men stolen havde jeg ikke med, den tog de med første gang, de kom kørende.

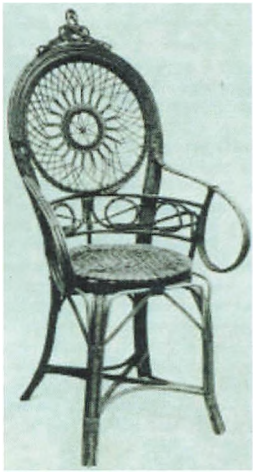

Kurvestol, præmieret husflidsarbejde. (Nu Stiftsmuseet)

Der skulle så være udstilling igen 91, og jeg spurgte formanden, om jeg måtte tage en stol med derop, og han sagde: "Kom bare med det, du har, det fylder alt sammen". Jeg havde 10 numre på udstilling, det højeste antal en enkelt udstiller måtte møde med. Det år bestemte bestyrelsen at give de tre bedste udstillere bronzemedaille, og det var: Rasmus Vognsvend, Flintinge, Kresten Brænder, Thoreby, og mig."

Jens Snedker fortæller, at der var nogen i Thoreby Husflidsskole, der ikke troede, at han selv havde lavet den stol, han fik bronzemedalje for. Han blev skuffet og vred, så det betød, at han i en periode holdt op i husflidsskolen men arbejde hjemme med kurvearbejde og bogbinding.

Den vinter lavede han to kurvestole, som uden for bedømmelse kom på udstilling i 1892. I de følgende år sendte Jens Snedker kurvestole, håndlavet værktøj og flere andre husflidsarbejder på udstilling både lokalt, i Nykøbing, i Nakskov og i Odense. Hver gang fik han

medaljer eller pengepræmie. De stole han solgte, fik han 10 kr. for. Jens Snedker blev igen annerkendt for sit arbejde og kom i bestyrelsen for Toreby Sogns Husflidsforening i år 1900. Jens Snedker slutter sin fortælling om husflidsskolen på denne måde:

"Jeg har altid syntes godt om husflid og glædet mig over arbejdet, når det var færdigt. På mit fødselsminde står: "Anvend din ungdomstid vel, den kommer aldrig tilbage". – Når I børn og børnebørn læser dette, kan I se, hvordan jeg har anvendt min ungdom, og jeg vil sige jer, gå I hen og gør lige sådan, og I vil aldrig fortryde det, for: "Arbejde er livets hjul". Og husflid er: "Fri mands fri kvindes frie arbejde udført i fritiden; kun da er det husflid."

Fra anden kilde, Kjeld Snedker (Jens Snedkers søn), har vi hørt, at der i et bageri i Grænge Mølleby, "Møllehuset", blev afholdt husflids-skole I den ene ende af huset var der snedker- og maler-værksted, og i den anden ende var der bageri/udsalg.

Møllehuset i Grænge Mølleby ca. 1898

Derefter flyttede husflidsskolen til den ene ende af fattighuset i Toreby. I en periode holdt den til i det lille (ud)hus mellem Rytterskolen og kirkegårdsmuren, der hvor spejderne i dag holder til, (se forsidebilledet). På et tidspunkt gik husflidsforeningen i dvale. I 1934 kom der på ny gang i husflidsforeningen/-skolen, og de fik da lokaler på Malmskovs gård, Toreby Vestergade 41, i en gammel svinesti med krybber men uden svin. I 1949 fik husflidsskolen "egen bolig" ved Alderdomshjemmet, Aldershvile, i dag Åmarksvej 5.

Uddrag af katalog for Udstillinger i Thoreby Forsamlingshus.

Hvert katalog var opdelt i mandlige og kvindelige udstillere.

Katalog

ved

Udstillingen

i

Thoreby Forsamlingshus

den 8. Maj 1903.

Udst. Nr.	Alder	Mandlige Udstilleres Navne og Gjenstande.	Antal
1	12	Andreas Huldberg, Nagelsti. 1 Skurebørste, 1 Spækbrædt, 1 Blankbørste, 1 Stovekost, 1 Tæppekost, 3 Kalkkoste, 2 Klædebørster, 1 Bog, 1 Tobakskasse, 1 Skrubhøvl, 12 Fjederklemmer, 1 Haandkuffert	15
2	22	Maler Laurits Jørgensen Flintinge. 1 Skab, 2 Bakker, 1 Spejl, 1 Klaphammer, 1 Drejelad	6

Katalog

over

Husflidsudstillingen

i Thoreby Forsamlingshus 1906.

Kvindelige Udstillere.

Nr. 1. *Karen Clausen*, Thoreby (9 Aar): 7 Servietter, 1 Støvklud, 1 Fodskammel, 1 Underskørt.

Nr. 2. *Margrethe Henriksen*, ibd. (10 Aar): 1 Broderi, 1 Chemise, 1 Par Benklæder.

Nr. 3. *Ellen Kirsten Møller*, ibd. (12 Aar): [illegible], 1 Forklæde, 1 Tæppe, 2 Pudevaar, 1 strikket Sengetæppe.

Nr. 4. *Anna Rasmussen*, ibd. (32 Aar): 1 Broderi til et Pibebrædt, 1 Tæppe, 1 Broderi til en Sladdreskammel, 2 do. Hjørnehylder, 1 Lysdug, 2 Servietter, 1 Sofapude, 1 Pude, 1 Kaffedug, 3 Gulvtæpper, 1 Mellemværk.

Toreby Sogns Husflidsforenings historie - af Boye K.Nielsen

At det lige er blevet mig, som skal skrive historien om husflidsskolen i Toreby betragter jeg som en ære, og vil med det samme bemærke, at jeg naturligvis ikke har oplevet starten på det hele, hvorfor de bemærkninger, som vedrører begyndelsen henfører til min hukommelse fra fortællinger og nedskrevne beretninger.

Jeg er årgang 1948 og født på Gammel Landevej 22. Vi var seks søskende hvoraf jeg var nr. 4 i rækken. Allerede som ganske lille blev vi børn flasket op med livet omkring husflidsskolen, for både vores far og mor deltog i arbejdet med skolen.

Gammel Landevej 22
I dag er huset revet ned.

Vi voksede op i det gamle bindingsværkshus, som vores farfar havde genopført i 1900 af materialerne fra et nedrevet hus, som vist havde ligget dér i området. Farfar, Niels Christian Nielsen, arbejdede som træskærerformand hos Brdr. Clausen, og døde som 59-årig, i 1936 - kun én uge efter at farmor, Karen Kirstine f. Andersen, var afgået ved døden – begge på grund af sygdom. Ingen af os søskende har kendt fars forældre.

Mor og far var blevet gift i 1935 og boede til leje i den ene ende af "graverhuset" ved kirken. På trods af mors modvilje endte det med, at de, som lejligheden nu bød sig, alligevel overtog huset på Gammel Landevej, der derved kom til at danne centrum for vores opvækst og familiebegivenheder i årene derefter.

Far interesserede sig meget for landbrug og var på højskole for at lære faget. Han ville meget gerne have været "rigtig" landmand med gård og det hele, men skæbnen ville det anderledes. Til hans senere fortrydelse, skortede det ikke på negative "forudsigelser" fra velmenende ældre familiemedlemmer, der mente, at det "nok aldrig ville kunne gå" at kaste sig ud i erhvervelsen af en gård. Sikkert derfor blev det til, at han – som sin far – blev "træmand" og kom til at arbejde hos Brdr. Clausen, hvor han var ansat i mere end 40 år.

Som det var skik – og vel også ofte nødvendigt af økonomiske årsager, lavede man dengang sit eget indbo og andre fornødenheder til hjemmet. Derfor var der allerede i sidste halvdel af 1800-tallet i Danmark opstået tanken om, at der var behov for at tilbyde hjælp til "gør-det-selv-folket" – og det Danske Husflidsselskab (DHS) blev en realitet. Selskabet virkede på landsplan og tilbød kurser og uddannelse til interesserede, der som lærere kunne undervise lokalt i de fag, som man mente kunne være til gavn for befolkningen – vel især på landet.

I Toreby har der således siden begyndelsen af 1900-tallet været husflidsskoler ad flere omgange. Efter fars erindringer var den senest kendte skole den 4. i rækken. Tidligere havde man haft til huse i en svinestald og senere igen i den gamle rytterskoles udhus ved kirken. Dér, hvor spejderne havde/har klubhus.

Far havde med stor interesse gået til undervisning i nogle af disse skoler, da han var barn.

Efter afslutningen af krigen (1945) opstod der et stort behov for at finde en mere permanent løsning på lokaleproblemerne i Toreby, og man afholdt derfor et møde i forsamlingshuset for interesserede. Her blev der nedsat en bestyrelse til at forsøge at finde en løsning.

Gruppen arbejdede flittigt med udfordringen, som ikke var helt ligetil. Alligevel kom man frem til, at en god løsning ville være, hvis man kunne få fat i én af de flygtningebarakker, som efterhånden stod ubenyttede hen i det Sønderjyske, og hvis man kunne få kommunen til

at stille en grund til rådighed, ville man være nået langt. Penge havde man ingen af, så det blev besluttet at tegne andelsbeviser, som blev solgt for 20-100 kr. og i løbet af kort tid havde man samlet penge nok ind til, at man kunne se sig om efter en egnet barak.

Far (Jens Nielsen), Jens Lyck og Carl Jensen (muligvis "Bæver Carl") tog med en lastbil til Oksbøl, hvor de fandt et egnet hus. Prisen var lidt for høj i forhold til, hvad de kunne klare, men ved hjælp af en akut telefonopringning til den daværende boligminister fik de bevilget 500 kr., hvorefter tingene flaskede sig til deres fordel.

Udklip fra avisen 7. februar 1990 interview med Jens Nielsen

Fik hjælp af ministeren

Og en dag gik turen så i bil til Oksbøl. Jens Nielsen, Jens Lyck og Carl Jensen, alle fra Toreby, drog afsted med penge på lommen og en god portion optimisme.

- Men...vi havde altså alligevel ikke penge nok til at betale for huset, beretter Jens Nielsen.

- Så vi kørte en tur på landet og sad dér og spekulerede lidt over, hvad vi skulle gøre. Næste dag ringede jeg til boligministeren – det var Kjærbøl – og spurgte, om der ikke var noget med, at vi kunne få lidt støtte til sådan en skole. Det kunne vi, sagde han. Og vi fik så 500 kroner. Det var nok til, at vi kunne købe barakken.

– Så skulle vi finde den bygning, vi ville have. Jeg var nu ikke så varm på de barakker. De fleste af dem havde huset både lus, lopper og meget andet. Men så så vi denne her, der allerede var revet ned og lå skilt ad i lejren. Og den var i fin stand.

Træbarakken blev læsset på lastbilen og de spær, som ikke kunne være der, blev sendt med toget til Flintinge station.
I mellemtiden havde sognerådet indvilliget i at stille en grund, som var beliggende ved Alderdomshjemmet, gratis til rådighed så længe, der var behov derfor. Det var hjælp til selvhjælp og byens borgere havde dermed selv taget initiativ til at oprette en forening med fritidsaktiviteter af mange forskellige slags, uden at det reelt kostede kommunen en øre. Dermed var grundlaget for Toreby Husflidsforening en realitet og sognet havde et sted, hvor byens kvinder og mænd kunne udøve deres fritidsinteresser på ypperligste vis.

Det er her min hukommelse så småt begynder at tage over, for jeg kan – hvor mærkeligt det end må lyde – erindre, hvordan byens håndværkere og andre hjalp til med at genopføre barakken. Jeg må være taget sammen med far i en form for pasningsordning, for jeg kan huske, at jeg var med til at rense brugte mursten, som skulle benyttes til at opføre en skorsten i bygningen.

Det var nok begrænset, hvor stor hjælpen var, men det er vel et meget godt billede på, at vi børn ikke skelnede mellem arbejde og fritid. Ikke at vi var slaver, for ofte følte vi, at det var sjovt at deltage i det forefaldende arbejde. TV fandtes jo ikke til at spolere fritiden, så i stedet var man overladt til hinandens selskab i alle mulige sammenhænge. Det var jo også medvirkende til at man havde et godt sammenhold i kommunen, og til at man kom til at kende hinanden rigtig godt på kryds og tværs af sognet.

Husflidsskolen stod færdig i slutningen af 40-erne/ begyndelsen af 50-erne og snart kunne man begynde at tilbyde de første kurser.

Huset var indrettet med 2 store lokaler, en garderobe og et toilet. Det ene lokale blev indrettet med høvlebænke og værktøj til træarbejde, og det andet til de mere støvfrie hobbyer, som syning, vævning, bogbinding, kunstmaling og mange andre aktiviteter.

Der kom folk fra hele sognet. Det var mest om aftenen og om vinteren, at der blev udbudt kurser, hvor folk selv medbragte ideer og materialer til dét, de ville lave. Der var hold både til drenge og piger samt kvinder og mænd.

Den færdige husflidsskole

Det var ikke småting, der blev fremstillet i løbet af en vinter. Nogle af karlene fremstillede stole og borde. Taburetter og bogreoler. Nogle lykkedes endda med at lave et helt køkken til deres hus. Værktøjet var jo til rådighed, så hvis man havde håndelaget, kunne man frit udvikle sine ideer.

Godsejerinden gav et trægulv

Jens Nielsen og hans tro støtter gravede og støbte, og snart var barakken rejst. I begyndelsen med cementgulv, men senere kom der et rigtigt trægulv.

- De syntes jo, at det var mig, der skulle tage mig af den sag. Så jeg besøgte fru godsejerinde Bodil Neergaard på Fuglsang. Jeg blev budt på kaffe på hendes kontor. Og mens tjenerne vartede os op spurgte jeg, om hun ville give træ til gulvene i Husflidsskolen. Det ville hun gerne, for det gik til et godt formål, sagde hun.

Når sæsonen var forbi, blev der afholdt udstilling, hvor vinterens arbejder blev udstillet. Skolen blev ryddet og i stedet omdannet til udstillingslokale, hvor byens borgere over en weekend kunne kigge ind og bese resultaterne. For at spæde lidt til økonomien blev der afholdt tombola og fiskedam. I nogle år blev der også afholdt "modeopvisning", hvor syerskerne præsenterede deres kreationer. Udstillingen var som regel godt besøgt.

Avisen 7. februar 1990

At ildhuen var til stede, er der ingen tvivl om. Ad åre blev udstillingspotentialet så stort, at man måtte alliere sig med forsamlingshuset for at få plads til alle de fine arbejder.

Det kostede selvfølgeligt noget ekstra at leje forsamlingshuset, men kreativiteten var stor, og man besluttede sig for at afholde et bankospil for at dække udgifterne.

Naturligvis skulle det også foregå i forsamlingshuset. Men ville der mon komme mennesker? Jo, man fandt på at bankospillet skulle afholdes en lørdag. Problemet var bare, at der i midten af halvtredserne var fjernsynet så småt begyndt at vinde indpas og folk, som havde mulighed for det, gik på besøg hos hinanden for at se det populære underholdningsprogram "Kvit eller dobbelt" med Svend Petersen, som quizmaster.

Ét af de lyse hoveder i bestyrelsen foreslog så, at hvis man fik sat et par tv-apparater op på væggen i forsamlingshuset, så kunne man i en pause i spillet vise "Kvit eller dobbelt". Som sagt så gjort. Man fik installatør Valdemar Hansen, Grænge Mølleby, til at opsætte et par apparater og tilstrækkelig med højtalereffekt, så alle kunne følge med.

Arrangementet blev averteret i Toreby Sogns Avis, som må være udkommet et godt stykke ud over sognets grænser, for på dagen viste det sig, at der kom langt over hundrede mennesker for at spille banko og ikke mindst – at se tv. Fra Nykøbing kom endvidere en bus med folk, som ville til bankospil. De måtte afvises høfligt, for det var ikke muligt på en forsvarlig måde at proppe flere ind i forsamlingshuset. Aftenen blev afviklet i god ro og orden og overskuddet forsvarligt lagt i kassen.

Konceptet blev senere kopieret af andre foreninger, men efterhånden blev tv jo mere almindeligt, så konceptet holdt vist kun et par år.

Husflidsskolen fortsatte med at yde et godt bidrag til det sociale liv. I 1956 blev Centralskolen indviet, og der varsledes nye tider på fritidsområdet, selv om der fortsat var masser af aktivitet i træbarak-

ken, som fortsat blev drevet som selvstændig forening uden egentligt tilskud fra det offentlige.

I begyndelsen af 1960'erne kom der en ny lov vedrørende fritidsundervisning. Det blev nok begyndelsen til enden for husflidsskolen, for nu kom der andre tilbud til unge mennesker, som nu kunne gå til alternativ undervisning på Centralskolen.

Ikke at de konkurrerede, men tilbuddene var nok mere målrettet til unge, men der var fortsat kurser med træarbejde, bogbinding, syning, vævning mv. i husflidsskolen. Tiderne ændrede sig vel også derhen, at der efterhånden, som industrialiseringen vandt frem knapt kunne betale sig at lave f.eks. tøj eller møbler selv.

Enden på det hele kom i slutningen af 1980'erne, hvor barakken efterhånden var blevet en del medtaget af tidens tand. Det ville blive temmelig dyrt at renovere den for slet ikke at tale om, hvad det efterhånden ville koste at varme den op om vinteren. Resultatet blev – naturligvis – at barakken blev revet ned, og kommunen fik sin jord tilbage, som det var aftalt.

Vil bevare tysker-barak

Det er denne gamle, tynde og faldefærdige barak i Toreby, fuldmægtig Sven Navntoft (billedet) og arkitekt Frederik Toubro vil bevare. Foto: Steen Thornit

SYKØBING F. - Denne gamle barak er af lokalhistorisk værdi, mener fuldmægtig Sven Navntoft og arkitekt Frederik Toubro, begge fra Toreby. Det er barakken ved plejehjemmet i Toreby, de tænker på.

Det kommer bag på omsorgsudvalgets formand Anne-Lise Gordiner. Hun siger:

- Ingen af os i udvalget vidste, at barakken kunne have nogen lokalhistorisk interesse. Det er også nyt for mig, at nogen mener, den gamle bygning skulle være bevaringsværdig.

Den gamle barak i Toreby, som et byrådsmedlem, en arkitekt og en fuldmægtig endnu engang har i kikkerten til et eventuelt lokalhistorisk museum. Kommunen har tidligere sagt, at barakken ikke er værd at bevare. Foto: Steen Thornit

Plan om museum i Toreby-barak

Otto Sørensen vil bevare tysker-barak, som kommunen vil nedrive

Forsøg på at bevare skolen fx til et lokalt museum mislykkedes desværre

Min tid i Husflidsskolen – fra 1948 og med pause – indtil den lukkede. - Knud Marqvorsen, Nagelsti, fortæller til Hanne Sørensen

I vinteren (september til påske) 1948 gik jeg - i en alder af 13 år - første gang i husflidsskole. Den havde til huse i en gammel svinestald på Malmskovs gård, Toreby Vestergade 41. Det var en lang tur fra Nagelsti til Toreby Vestergade, men jeg havde jo stor lyst til at være med, for jeg ville lave en kasse til mit TEKNO. Helge Jacobsen var lærer.

Kassen har Knud stadig, og han henter en flot kasse med indsats, og rum i forskellige størrelser, og med professionelle samlinger – "svale-haler". Selvfølgelig bærer kassen præg af at både børn og børnebørn har brugt den.

Men det var ikke det eneste, Knud fremstillede i professionel kvalitet. I stuen ses tre indskudsborde og et sybord. Meget andet er i brug andre steder eller gået til i årenes løb.

74 år gammel Teknokasse, med rumind-deling i øverste lag og stort rum forneden

Så gik der en række år, hvor jeg ikke kom i husflidsskol, men omkring 1970 meldte jeg mig igen i husflidsskolen, som nu havde egne lokaler i den forhenværende flygtningebarak ved Alderdomshjemmet i Toreby.

Barakken havde to lokaler, det ene blev brugt til håndarbejde, bogbinding o. lign. Det andet lokale var træværksted med høvlebænke og værktøj. Der var trægulv i håndarbejdslokalet, men cementgulv i sløjdlokalet. Senere donerede Fuglsang brædder, så vi kunne lægge

trægulv i sløjdlokalet også. Lokalerne blev opvarmet med hver sin ovn, hvor der blev tændt op inden brugerne mødte kl. 19. Aktiviteterne sluttede kl. 22. Jeg kom der en gang om ugen.

Der blev fremstillet mange fine ting. Ved årsafslutningen blev der holdt udstilling med alt det, der var blevet produceret i vinterens løb. Der var nogle, der måtte komme flere gange om ugen op til udstillingen for at få deres arbejder færdige.

I forbindelse med udstillingen blev der solgt lodder til en række gevinster. Gevinsterne blev doneret af Toreby Brugs ved Kurt Pedersen. Det var spændende at hente gevinster der, for en dag efter lukketid mødtes jeg med Kurt, og så gik han og jeg en tur rundt i Brugsen og fandt i fællesskab passende gevinster.
Sæsonen sluttede med en fest med spisning og dans. Vi spiste i håndarbejdslokalet, og derefter gik vi ind i sløjdlokalet. Høvlebænkene var sat væk, så der var plads til at danse. Børge Bonde spillede og dansen gik til den lyse morgen.

Udtræksbord med kakler

Jeg gik i flere sæsoner. Første sæson lavede jeg et helt nyt køkken med både overskabe og underskabe med skuffer og hylder. Det var med en vinkel på og selvfølgelig plads til vask og komfur. Senere blev det til bl.a. en sofa, indskudsborde, sybord, bakker med flot finermønster, skrivebord med skuffer og hylder i siden og på bagsiden hylder til bøger.

Jeg har også broderet og syet Ryatæpper.

Der skulle være minimum 10 på et hold, men helst 15 for at det blev gennemført.

Det fine sybord med to lag.

Det var dygtige undervisere. Bl.a. Petra Rasmussen, Geltofte, som underviste i kjolesyning.
En dag i begyndelsen af 70'erne blev jeg kaldt ned til formanden Jørgen Holck, Højgårdsgade i Ø. Toreby. Jørgen Holck var ikke så rask, så han bad mig overtage formandsposten for husflidsforeningen. Så da jeg tog hjem den dag, var jeg formand. Jeg var formand i 10-12 år, hvorefter Leif Peter Rasmussen, Vestermark, tog over. Men da var medlemstallet allerede for nedadgående, og ikke så længe efter måtte foreningen lukke og slukke.

Knuds hustru Kirsten Marqvorsen har også noget at fortælle:
En sæson manglede en underviser i broderi. Jeg sprang til og blev lærer en sæson. Lærerne fik løn, ikke stor løn men alligevel. Lønnen blev udbetalt løbende, men feriepengene blev tilbageholdt.
Dem måtte jeg ind på Rådhuset for at hente, og kontoret var meget nøjeregnende med det. Hvis man holdt ferie af flere omgange fik man udbetalt en del af pengene ved hver ferie.
Det lykkedes mig at få udbetalt HELE beløbet på en gang, da jeg sagde, at jeg ville holde hele min ferie torsdag eftermiddag. Så vidt jeg husker fik jeg udbetalt 29 kr. og 75 øre!

"Dør-handlende" i Flintinge og Toreby i 1960'erne.
af Jens Camradt.

Jens Camradt har en person-historisk indledning ("oversættelse" under "billedet"):

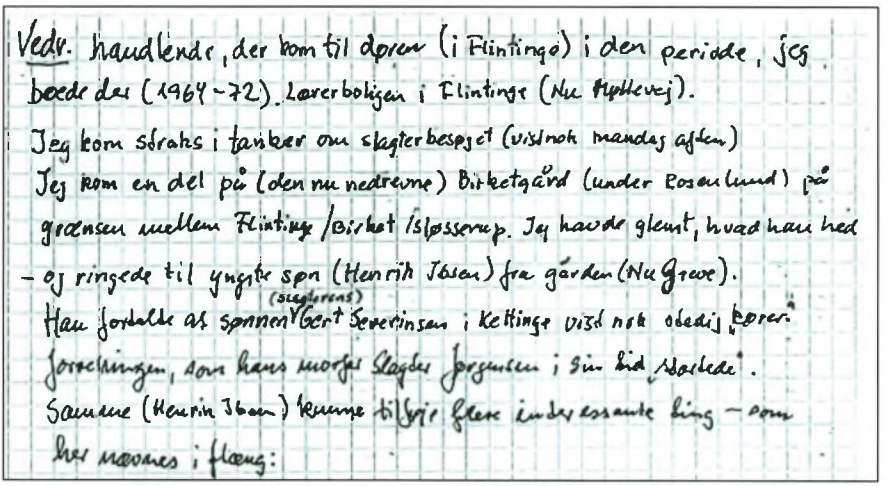
Vedr. handlende, der kom til døren (i Flintinge) i den periode, jeg
boede der (1964-72). Lærerboligen i Flintinge (Nu Møllevej).
Jeg kom straks i tanker om slagterbesøget (vist nok mandag aften)
Jeg kom en del på (den nu nedrevne) Birketgård (under Rosenlund) på
grænsen mellem Flintinge/Birket/Sløsserup. Jeg havde glemt, hvad han hed
- og ringede til yngste søn (Henrik Ibsen) fra gården (Nu Greve).
Han fortalte at sønnen (slagterens) Gert Severinsen i Kettinge vist nok stadig "kører"
forretningen, som hans morfar Slagter Jørgensen i sin tid "startede".
Samme (Henrik Ibsen) kunne tilføje flere interessante ting - som
her nævnes i fløng:

"Oversættelse": "Vedr. handlende, der kom til døren (i Flintinge) i den periode (1964-72), jeg boede i lærerboligen i Flintinge, nu Møllevej.

Lærerboligen i Flintinge Møllevej 2

Jeg kom straks i tanker om slagterbesøget (vist nok mandag aften).

Jeg kom en del på (den nu nedrevne) Birketgård (under Rosenlund) på grænsen mellem Flintinge/Birket/Sløsserup. Jeg havde glemt, hvad han hed (slagteren) og ringede til yngste søn (Henrik Ibsen) fra gården (nu Greve). Han fortalte, at sønnen – slagterens –

Gert Severinsen i Kettinge vist nok stadig "kører" forretningen, som hans morfar, Slagter Jørgensen, i sin tid "startede".

Samme (Henrik Ibsen) kunne tilføje flere interessante ting – som her nævnes i flæng":

- "Skrothandler "Ilka" – købte gl. skrot – og solgte grus.
- Besøg fra "Kettinge/Sløsserup" hvert forår med salg af frø til urtehaven (Harald Petersen)
- En – to gange årligt kom "uldjyden"
- Et væld af skærslibere – dukkede op.
- Besøg jævnligt af Bager Børge Friis, Toreby Mølle
- Bager Boesen, Grænge (kusk Frans Mortensen)

Bager Børge Toreby Mølle

- Fiskemanden i Nysted (fornavn Evald)
- Brugsmanden i Rykkerup (Westergaard), som også udlejede vaskemaskiner.

Så kom jeg selv i tanker om nogen:

- "Mælke-Tage" fra Toreby (Mejeri?)
- Marrebæk Bryggeri – med billige "Rød Marrebæk" (Marrebæk-kanalvand)
- To gange årligt fik jeg (ligesom de andre lærere ved Toreby Centralskole) besøg af Arno Sørensen fra Grafisk Forlag – som solgte undervisnings- og studiebøger (en gros).

Min hustru, Grethe Lintner, arbejdede for Ester og Aage (vist nok Pedersen i Gl. Præstegård) med at kræve penge op for gadelys (for Toreby og Grænge Mølleby).

Dette er, hvad vi/jeg p.t. (m.hj.af Henrik Ibsen) kan komme på om "dørhandlere" i Flintinge.

Mobile handlende på Skolevej i Toreby i 50´erne

af Bodil Janik.

Til mit barndomshjem på Skolevej i Toreby kom følgende handlende:

Mælkemand Erik Pedersen

1. Mælkemanden: Erik Petersen leverede mælk fra Grænge mejeri.

Med sig havde han på skift i starten to drenge (brødre, Kurt og Finn).

Før centralskolens tid (1956) gik man kun i skole hver anden dag. Senere var kun den yngste, Finn Jensen, med.
Udover klare flasker med mælk og fløde kunne man købe mælk og fløde i løs vægt. Finn fortæller, hvordan han måtte balancere med mælk i skåle ind til husene. Det var muligt at købe, sødmælk, kærnemælk og skummetmælk. Derudover blev der solgt bøttesmør/drittelsmør og ost.

2. Bageren: Brødbilen fra Børge Friis Hansens bageri ("Toreby Mølle") blev kørt af "Brød- Ejner" (Ejner Hansen). Han kørte brød ud (bl.a. på Skolevej) onsdag og lørdag. Der var både brød og kager med i bilen.

Brødkusk Ejner Hansen

3. Slagter: Slagtermester Poul Petersen (slagter-Poul), Flintinge, kørte fra dør til dør og solgte kød, pålæg osv. Desuden tog han ud på gårdene og forestod slagtningen. Jeg husker at han også slagtede grise i gården hos min morfar, fabrikant Carl Clausen.

Slagter-Pouls hus med slagteri i baghuset

Efter Poul Petersens død overtog slagtermester Reinholdt Jensen (Hjælm) handlen. På et tidspunkt fik vi et slagteriudsalg på Åmarksvej, som blev drevet af fru Inga Jensen.

Grænge Skovvej
Forretninger og beboere - fra "fordums tider" i

Skrevet i 2013 af **Mogens Hansen** - Grænge Skovvej - i 2015

Mogens har godkendt, at vi trykker hans "historiske registrant", og han gør opmærksom på, at han alene har ønsket at fortælle om en aktiv landsby, og ikke har noget ønske om at "træde nogle over tæerne"!

Numrene refererer til Grænge Skovvej.

Tørv stables – af stablekoner1945

1 Murermester Jørgen Jensen (lynmureren)

2 Tørvefabrikant Tambourg

6 Nord kystens tagdækker, Freddy Mejsner fra ca. 1990

17 Lillebil/taxa Karl og Åse Hilt. Startede på Grænge Skovvej 52, flyttede derefter til nr. 17 - et hus de selv lod bygge.

12 Motorsav værksted Thorsgården Arnold Larsen flyttede til Flintinge GL.Skole

16 LF. Bådservice Otto Johansen fra ca. 1993

16 Stubbekøbing Bådeværft fra ca. 2000

20 Østlollands AutoTransp. Johs. Rasmussen Flyttet til Torebyvej 122 (Sakskøbingvej) omkring 1995, Efter faderens død overtages af sønnen, Kaj,, som døde i en forholdsvis ung alder. Firmaet blev så drevet videre af yngste søn, Kurt, som efter nogle år solgte til vognmand Tage Rasmussen Sakskøbingvej.

25 AGB byg A.Birkholm start ca. 5 år siden (2008?)

29 Skomager Madsen

31 Snedker Hans Jørgensen ("korhans")

Grænge Mejeri 1988

Grænge mejeri
(Lolle Álle 2)

Har, efter nedlæggelse af mejeriet, været ejet af Paul Paulsen, der var altmuligmand, lavede bradepander-lerduer og havde et lille maskinværksted. Derefter blev det købt af Niels Warming der solgte møbler/derefter handlede han med radio og tv. Blev købt af en murer fra Systote ved navn SARKA der lavede lejligheder til udlejning.

24 Købmand/lillebil (taxa) Petersen (bilpeter)

33 Snedker/tømmer Svend Petersen

37 Købmand Martinsen 1920

39 Tømmermester Hartvig Renner (speciel). Blev efter en brand og senere dødsfald opkøbt af og lagt sammen med nr.41

Købmand Martinsen

41 Maskinstation Peter Gustavsen

43-45 Multi-service B.Holm

47 Skomager Arthur Jensen

49 Barber Christoffersen?

38 Tatol/sæbehus/cykelsmed Johs. Clausen, som lod det bygge. Blev solgt til Erik Petersen. Som også var mælkemand fra Grænge mejeri, Maria var hjemme for at passe butik og hus. De lukkede butikken og solgte hele huset til privatbolig. Huset har haft mange ejere siden.

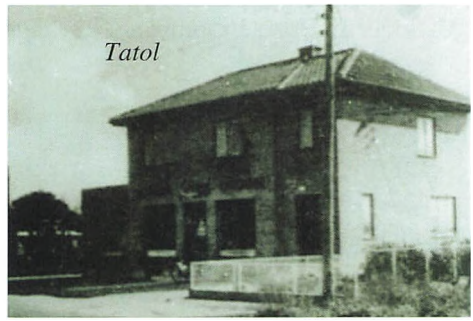
Tatol

42 Karl Sørensen var forsikringsmand i noget der hed "grisekassen", et selskab for folk, der havde 1-2 grise gående i deres udhus, var også formand i "100-mands foreningen", skrev også lejlighedssange.

55 Mekaniker Henning Rasmussen

57 El. installatør Gert Jørgensen overtog forretningen efter installatør Hansen. Flyttede forretningen til Flintingevej (Topphuset)

44-46 To brødre Hans og Holger,(deres far hed: Rasmus Lise Rasmussen) de drev en vognmands-forretning, som var startet af deres far.

61 Gartner Jørgen Jensen (svigerfar til Alf Jørgensen)

75 "Kornmagasin" med ind/og udlevering af foderstoffer til landbrug og private. Den sidste der havde magasinet (ejet af A. Nielsen & co.) i drift var Ejvin Olsen. Nuværende ejer. Thor Andersen

77 Grænge Brugsforening nedlagt i 1993, herefter blev der købmand.

56 Bager Poul Boesen

Bageri ca. 1920

58 Damefrisør Rasmussen var enke efter mejeribestyrer på Grænge mejeri. Startede lige efter mandens død og var der til 1970-80. Tidligere var der en bødker.

83 Slagter Karl Hedemann efterfulgte sin mor, som startede forretning i nr. 85, flyttede til nyt hus med forretning og slagteri med alt hvad dertil hører i ca. 1946. Forretningen blev lukket på grund af at Hedemann blev trafikdræbt i 1973. Blev solgt som privatbolig i 1975.

Slagter Hedemann

85 Barber Franz Drzal startede i nr. 62 i en lille udbygning der blev bygget på. Flyttede over vejen, da slagteren flyttede i ca. 1946 og frem til han døde ca. 1980, overtages af en damefrisør, som var der i måske 4 år.

62 Mellem første og anden verdenskrig var der et sæbehus, som jeg har fået det fortalt lukkede det og blev solgt til Eva Solak, mor til Adam Bak, som senere blev sognerådsformand.

Sæbehuset

66 Damefrisør Gine og Leo

72 Jens Steinmejer, Vognmand kørte lillebil/Lastbil kørte mælk til mejeriet, senere kørte han skrald. Byggede nyt hus på Lolle Alle 4 og flyttede oktober 1965. Huset har fra 1965-1973 haft otte forskellige ejere, nogle nåede slet ikke at flytte ind. Huset blev i 1973 købt af Annette og Mogens Hansen som boede der til 2018.

76 Entreprenør Benny Nielsen. Huset blev solgt på tvangsaktion 1980

93 Grængegårdens teglværk var teglværk fra 1880- 1964 hvor der blev lavet affalds forbrænding men der gik ild i det hele og blev derfor lukket, men så startede LECA-fabrikken og den kørte frem til 1982, hvor den blev flyttet til Sjælland. Så kom der Kabelskrot (med en forurening til følge), virksomheden gik på tvangsaktion og blev lukket, åbnede derefter som el.-grossist, med samme ejer(havde købt det for en krone). Eksisterer endnu.(2022)

Grænge LECA

95 Salg af øl/vand Øjvind & Alma Drejer. De havde salget af øl og vand plus andre småting til personalet på Grængegårdens teglværk, de havde bevillingen til ca. 1960, hvor salget blev overtaget af teglværket.

105 Skomager var den hurtigste og billigste.

115 Der blev sidst i 90-erne solgt dyrefoder og tilbehør til kæledyr.

102 Der boede en tækkemand op til ca. 1970

119 Ejeren hed Harald blev kaldt ("Kredit-Harald"). Har fået fortalt, at der var en købmand først i 1900 tallet, senere blev det en forsikringsagent, som ejede det.

Registranter? – Huse og mennesker i sognet!

Af Otto Sørensen

Mogens Hansen har her i årsskriftet givet sit bidrag til en registrant over Grænge Skovvej.

Det er hans bidrag til en gades historie i et bestemt tidsrum. Det betyder, at et andet tidsrum (før eller efter Mogens) ville give andre beboere – andre virksomheder - i husene – og også andre historier.

Det samme gælder andre "registranter" om Toreby Sogn:

- Dele af Torebys – og Øster Torebys - mennesker og huse i 1930érne indgår i Jørgen Skaftes barndomserindringer (se "Lolland-Falsters Historiske Samfunds Årsskrift" 2005 – kan findes digitalt – eller ses i ARKIVET).
- Huse og mennesker i Øster Toreby i 1920-40érne af indtalt af Jørn Henriksen – udskrift kan ses i ARKIVET.
- Huse og mennesker i Hanemose i 1920-40'erne er oplyst af Tove Poulsen og Manja Bigum. – Foto af husene og fortællinger kan ses i ARKIVET.
- Flintingevej, som Egon Lintner og andre arbejder på lige nu.

Du kan bidrage med din gades huse og mennesker. Måske kan du – eller din nabo – huske, hvem der byggede husene, - og hvem der har boet i dem før? – Det kan blive til en hyggelig snak over grillen ved næste nabo-træf! – Skriv det ned – eller indtal – og kom med det! Måske synes du, at det ikke er interessant, men husenes historie og deres mennesker kan give oplysninger om tidernes skiften, og skjule på interessante oplysninger – på godt og ondt. Slægtsforskere i dag vil vide mere end slægtens data, og her kan huse og mennesker blive et led i "levendegørelsen"!

J. P. Kryger – en berømthed i Rytterskolen

Af Otto Sørensen

Jeg flyttede til Toreby i 1966. Så jeg er undskyldt, - jeg har ikke mødt **J.P. Kryger**! Men mange, som boede i Toreby og omegn, har mødt ham – og de har måske erindringer om mødet?

Jens Peter Kryger døde i 1951 efter at have boet i "Den gamle Skole" eller "Rytterskolen" eller "Menighedshuset" fra 1941, hvor han blev gift med sekretær **Else** (Johanne Sofie) **Nielsen**, som i mange år var Bodil Neergaards sekretær og nære medarbejder. Om hende – og meget mere – kan man læse i bogen "Fuglsang – kan svanerne komme tilbage?" af Fritz von Bressendorff (Skriveforlaget, 2017).

J. P. Krygers livsforløb var usædvanligt. Han fødtes i Roskilde i 1874. Efter skolegang – og nogle års kontorarbejde – læste han til lærer (1897). Fra 1899 til 1939 var han lærer ved Frederikssundsvejens Skole i København.

Sideløbende med hans lærerjob studerede han insekter. Denne brændende interesse indebar flere ophold i Toreby, hvorfra hans succesfulde ekskursioner gik til "Sundby Skov" ("Hamborgskoven"?).

Hans videnskabelige arbejde bestod i at finde, bestemme arten af, konservere og beskrive "biller"! – meget små biller – og andre insekter! Der står jeg af, - man kan finde beskrivelser m.v. senere i artiklen og i bøger og på internettet.

J. P. Kryger havde gennem flere år – sammen med andre "entomologer" (insektforskere) benyttet Hamborgskoven, når de skulle finde biller m.v. Under en af disse ekskursioner havde han tilfældigt mødt frk. Else Nielsen. Skæbnen havde ført hans tidligere skoleelev fra Frederikssundsvejens Skole og ham på de samme veje!

Det førte til, at J. P. Kryger og hans entomolog-venner fik "herberg" i "Rytterskolen" – hos frøken Else Nielsen, når de studerede biller.

Da J. P. Krygers hustru døde, og bylivet og husførelsen var ham imod, spurgte han frk. Else Nielsen, om han kunne blive "fast pensionær" i "Den gamle Skole"? Man formoder, at de har talt om tingene, men resultatet blev, at de blev gift i Sct. Jørgensbjerg Kirke i Roskilde d. 10. sept. 1941.

J. P. Kryger og Else Kryger i Rytterskolens have 1947

Citat fra en nærtstående vens beskrivelse: *"Denne beslutning viste sig at være til lykke for dem begge, for sjældent har der været et mere harmonisk og lykkeligt ægteskab end det, der udviklede sig mellem disse to mennesker"* (A.G. Carolsfeld-Krausè i "Jul i Roskilde", 1959).

J. P. Kryger flyttede ind med sine instrumenter, præparater, bøger, og optegnelser og han fortsatte sit banebrydende forskningsarbejde, som sikkert ville føre til den doktor-titel, som han fortjente.

Nytårsnat 1948-49 gik det helt galt. Der var nytårsfest i Forsamlingsgården, og ved årsskiftet skulle der fyres raketter af. En af raketterne ramte stråtaget på "skolen", og ilden bredte sig til hele huset.

Historisk set var det "vilde" unge (?), der var dobbelt årsag til katastrofen. Skolen var oprindelig (1721) blevet forsynet med tegltag, men børn smed sten på taget (på nogle skoler?), så tagstenene knækkede, og det var ikke nemt i landsbyerne at skaffe teglsten, derfor blev der i stedet lagt stråtag på bygningen.

Nu - 200 år senere – var det unges leg, der førte til ulykken.

Øjenvidner beskriver branden, og hvordan mange møbler, instrumenter, præparater og notater og bøger enten brændte eller blev ødelagt.

Foto taget tidligt om morgenen 1. januar 1950

Krygers flyttede herefter i en periode ind i Doktor Bøghs gæsteværelse.

Fru Neergaard fik først beretningen dagen efter – ved morgen teen, og hun var en fantastisk organisator, som naturligvis ville vente til helligdagene var passeret, men så heller ikke længere. På meget kort tid fik hun tilkaldt arkitekter og håndværkere til at genopbygge skolen.

Nu tilbage til J. P. Kryger. Hvad gjorde ham fortjent til overskriften: Berømthed? Det er ikke muligt her at gøre rede for hans store indsats i entomologien, men nogle hovedpunkter kan der blive plads til:

- Han var den første, der fandt fugleedderkoppen i Danmark
- Den første, der så strepsipterernes (viftevingernes) hanner, der kun lever 1-2 timer.
- Hans systematiske speciale, de årevingede - 1 til 1½ mm lange snyltehvepse – chalcidier og mymarider, der snylter i insektæg.

Fra Wikipedia, den frie encyklopædi

- Han fandt mange hidtil ukendte billelarver – de fleste i Hamborgskoven.
- Han udgav videnskabelige bøger og artikler om sine opdagelser, og han udviklede metoder til at præparere fundene.
- Han forærede sine fund til **Zoologisk Museum i København**, til **British Museum i London**, og til **National Museum of Natural History i Washington**, hvor man gav et udstillingsrum navnet "Kryger".

Foto: Jakob Sunesen. Licens: Begrænset anvendelse

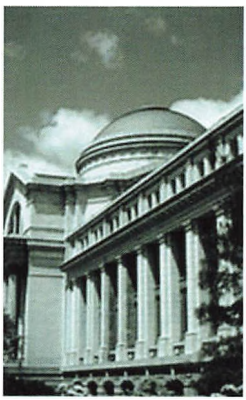

National Museum Of Natural History, Washington

Et imponerende videnskabeligt arbejde udført af en amatørentomolog, der blev æresmedlem i Entomologisk Forening – uden at have den videnskabelige uddannelse, som branden i Toreby forhindrede ham i at få på sine gamle dage.

Jens Peter Ole Kryger Jensen døde i Toreby 23. november 1951 og ligger begravet på Toreby Kirkegård – hans grav er desværre sløjfet.

Hold øjnene åbne næste gang, du går tur i Hamborgskoven! Der lurer måske uopdagede insekter på dig.

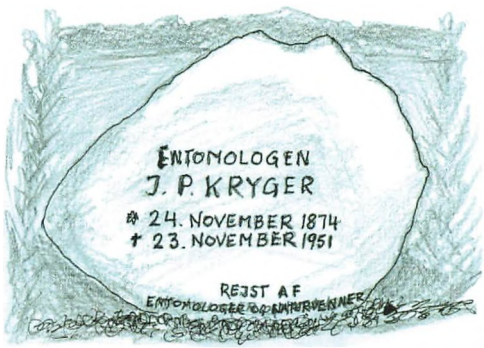

J. P. Krygers gravsten. "REJST AF ENTOMOLOGER OG NATURVENNER"

Nagelsti skoles historie fra 1726 til 1956
Af Kirsten Marqvorsen

Magister Peder Reenberg (født 1681) præst i Thoreby 1711, provst 1728-48, skriver i en indberetning, dateret Flintinge 28. april 1742 om Nagelsti skole:

"I dette Sogn er og et Skolehus i en Bye, kaldet Nagelstie, som består af 6 Fag.- Samme har Hr. Abraham Lehn ladet bygge straks efter, han var bleven Ejere af Fuglsang Gods. Funderet er den ikke, ej heller grundmuret, dog god ny Bygning."

Da Abraham Lehn blev ejer af Fuglsang gods i året 1726, kan et skolevæsen for Nagelsti således dateres fra dette tidspunkt. Og da Nagelsti skole blev nedlagt i 1956 har der altså været skole i Nagelsti i 230 år!

Når man læser de gamle skrifter, kan man se, at det til tider har været så som så med undervisningen i skolen. Lærerne var dårligt uddannede, børnene forsømte p.g.a. bøndernes hoveri, og skolebygningen var i en elendig forfatning.

I 1809 noterer Biskop Boisen bl.a.: "Skolelæreren er Mølle, en ganske god mand. Børnenes antal er 64. Børnene læste. Børnene sang dejligt. De regnede ikke, da skolelæreren ikke selv kan regne".

Den 30. maj 1859 visiterede Biskop Bindesbøll Nagelsti skole og skriver: " Der er 100 børn, 51 i ældste og 49 i yngste klasse. Læreren synger ikke, børnene ej heller".

Og når nogle børn i dag mener at læreren er streng, så kan det da nævnes, at der var en lærer ansat ved Nagelsti skole, i årene 1841 – 1895, der var direkte årsag til to drenges død. Den ene " hug han over knæet, med skarpen af linealen, så benet ikke kunne rettes ud mere". Der gik sygdom i benet, så drengen levede ikke ret længe derefter. Den anden dreng blev trukket så hårdt i håret, at hovedhuden gik løs

og hængte ned over øjnene på drengen. Der gik betændelse i, og drengen døde!

Det ældste skolehus var efter beskrivelsen at dømme både for lille og dårligt indrettet. Det var uden tvivl som andre husmandshuse af simpelt bindingsværk, lerklinet og med stråtag. Huset har antagelig været fornyet, inden det brændte ved en lynbrand d. 24. juli 1877, hvorefter de nuværende bygninger blev opført.

Her flyttede mine forældre, Else og Poul Rasch, ind d. 1. november 1931, og i 1939 blev jeg født ind i en søskendeflok på 5.

Skolebygningen var indrettet både til skole og til privatbolig. Der var "skolegangen/træskogangen", med plads til fodtøj og overtøj, og én skolestue anlagt i den søndre ende af bygningen. Resten var lærerens privatbolig.

Nagelsti Skole ca. 1980. Skolen nedlagt i 1956. Fra venstre: Skolegangen, skolestuen, og dernæst lærerens bolig.

Skolestuen var indrettet med en stor kakkelovn, med tilhørende skorsten, i midten af lokalet. På hver side af kakkelovnen, stod to rækker skolepulte. Under vinduerne, hvor den nederste række ruder var kalket hvide, så man ikke blev distraheret af forbipasserende, stod der fire lange bænke. Den store tavle var malet direkte på væggen, og foran den stod det ophøjede kateder. Over tavlen hang Danmarkskortet, mens Europa- og Verdenskortet stod rullet sammen bag skabet. Ved siden af katederet stod en tavle, der kunne tippes rundt. På den ene side var der malet terner, så man kunne

Hvidkalkede ruder i skolestuen

skrive alle tabellerne, og på den anden side var der malet nodestreger. Foran denne tavle stod kassen med alle de dejlige anskuelsesbilleder til historie-undervisningen (f. eks. Knud Lavard dræbes) og til naturhistorieundervisningen (pindsvin, der æder en hugorm!).

Knud Lavard dræbes

På den anden side af katederet stod det lille harmonium, der kun kunne spille, når man trådte på de to pedaler, der skulle give det luft.

Desuden var der to store skabe til bøger, hæfter m.m. og en lille reol, hvor biblioteket befandt sig. På gavlen af denne reol var der en håndskrevet liste over bøgernes nummer og titel, og oplysningen om, at lånetiden var 14 dage.

Skolestuen blev opvarmet med brænde og tørv i en stor kakkelovn. Kommunen sørgede for at skaffe risbrænde, brænde og tørv, men det var lærerens arbejde, at save, flække, stable og køre brændet i hus, som det selvfølgelig også var hans arbejde, at tænde op i kakkelovnen om morgenen.

Det hændte ret ofte, at en kasse med tørv måtte placeres oven på kakkelovnen, så tørvene kunne tørre, før de skulle bruges til at fyre med. Det var et rædsomt svineri. Jeg erindrer også, at der var en vinter, hvor der var så smått med brændsel, at undervisningen måtte koncentreres, så der ikke skulle fyres hver dag.

Skolen havde to klasser: Lille-klasse og Store-klasse.

Det blev ordnet på den måde, at store-klasse gik i skole mandag formiddag, lille-klasse om eftermiddagen, tirsdag omvendt, og onsdag som mandag. Så skulle der ikke fyres igen før næste mandag morgen. Hvor længe denne tilstand varede, kan jeg ikke huske.

Lille-klasse havde tre årgange: a-b-c, (7-8-9-år gamle) og de gik i skole tirsdag, torsdag og lørdag kl. 8-15.

Store-klasse havde fire årgange: a-b-c-d, (10-11-12-13 år) og de gik i skole mandag, onsdag og fredag kl. 8-15.

Der var så middagsfrikvarter fra kl. 12-13, og de fleste børn kørte hjem og fik deres varme mad. Det var kun de elever, der kom længere væk fra, der havde madpakker med.

Vi lærte at skrive og regne på skifertavler, og vi skrev med en griffel.

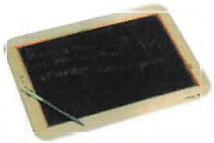

(Jeg kan stadig høre lyden af en griffel, der havde en lille sten i sig, hvor kunne den skrige!) Først, når man kunne håndtere bogstaver og tal, fik man et hæfte, hvori man kunne skrive med blyant. Og når der skulle være eksamen, skulle man øve sig meget, før man fik lov til at skrive med pen og blæk!

Foruden dansk og regning, havde vi religion hver dag. Vi startede altid med at synge en morgensang, og så blev vi hørt i salmeversene, bibelhistorien og Luthers "Lille Katekismus".

Historieundervisning, geografi og naturhistorie (om vinteren dyr, og når vejret var til det planter) hørte også med til ugens program.

Pigerne havde en ugentlig time ekstra. De skulle have håndarbejde, så de kunne lære, at stoppe en strømpe, sømme et pudevår, brodere og strikke. Denne undervisning varetoges af min mor, der også var uddannet lærer. Desuden havde hun specialundervisning af de elever, der havde svært ved stavning, læsning og regning. Disse elever blev undervist i vor dagligstue, da skoledelen kun indeholdt ét rum.

Skoleåret gik fra april til april, og når der havde været konfirmation, blev de store børn skrevet ud af skolen, og så skulle de fleste have sig en plads på landet eller ved et håndværk. Det var mindsteparten, der gik videre i skolesystemet.

Skolebillede 1947. Lærerne er Else og Poul Rasch. På første række midt for med stribet nederdel ses artiklens forfatter Kirsten Rasch

Sommerferien lå fra 15. juli til 15. august, men så havde der været en uge i juni måned, roeferien, hvor man skulle luge roer. Denne uge kunne de forskellige skoler lægge frit, efter forhandling med gårdmændene, så den faldt på det tidspunkt, hvor roerne skulle tyndes. Om efteråret lå en anden roeferie, (nogle steder kaldet kartoffelferie) hvor roerne skulle tages op. Derudover var der selvfølgelig jule- og påskeferie.
Skolestuen fungerede også som en slags kulturhus. Det var her, man betalte sin kommuneskat hvert kvartal. Så sad medlemmer af sognerådet og tog imod pengene. På det nederste bord var der anbragt et skilt med indskriften: "Betal din skat med glæde"!

Om vinteren var der aftenskole en gang om ugen for byens karle og piger. Der blev undervist i dansk og regning, og mange unge benyttede så også lejligheden til at snakke sammen med de andre unge fra byen.

En aften om måneden var der bibellæsning. Det var præsten fra Toreby, der forestod disse aftener.

Men det helt store tilløbsstykke var, når der 1-2 gange om året kom en film! Min far hentede en filmfremviser, og et par film, der var blevet sendt til Nykøbing.

Filmene blev vist for børnene om dagen, og så blev de vist igen om aftenen for børnenes forældre.

Det var vist mest oplysende film, f. eks. "Betydningen af læbælter i landbruget", men der kunne så snige sig en enkelt, lidt mere munter film ind til sidst, - og når først både film og højttaler virkede, kunne man drømme sig langt væk fra hverdagen.

Et par gange er det også sket, at et Menageri er kommet forbi skolen. Det var en slags transportabel Zoo. Der var bure med aber, vaskebjørne, papegøjer, slanger m.m. der var stablet på et par hestetrukne vogne. For børnene var det noget af en oplevelse, men for de arme dyr, har det været en kummerlig tilværelse.

I udhuset var der lo, vaskehus, værksted, og ikke mindst lokummer: et til læreren, tre til pigerne, et til drengene + et pissoir. Afløbet fra pissoiret gik direkte ud i hønsegården, hvor også latrinkulen til indholdet af lokummerne var anbragt. Det var lærerens pligt at tømme lokummerne, og indholdet af Kulen blev kørt ud som gødning i den store have en gang om året.

Poul Rasch ved skolens lokummer

(Læreren havde nogle af de flotteste grøntsager i hele byen)!!

Skolen rådede over en buk og en plint, redskaber, der blev brugt i gymnastikundervisningen, én ugentlig time i sommerhalvåret. Den foregik på den store legeplads, der var indrammet af store lindetræer. I den ene side af legepladsen var der opsat to bomme og et antal ribber, beregnet til gymnastik.

Gymnastik i det fri. (Grænge Skovskole).
Sådan foregik det også i Nagelsti.

De blev dog ofte brugt i frikvarterne under leg, ligesom legepladsen altid var fyldt med legende børn i de gode sommeraftener. Der var altid liv i og omkring skolen. For os søskende var det en skøn barndom, altid med en masse legekammerater.

Vinteren 1954. Skolen set fra syd, med lokummer og skoleindgang

Else, Poul, Anna Rasch på legepladsen. Tv. lokummerne. I baggrunden ses indgangen til skolen 1956.

Og i 1956 var det så definitivt slut med skole i Nagelsti. Der byggedes en helt moderne skole i Toreby, og nogle af landsbyskolerne blev nedlagt. Dette gjaldt Nagelsti, men da Centralskolen ikke tog eleverne før 4. klasse, måtte eleverne fra de tre mindste klasser overføres til "Den Røde Skole" i Øster Toreby.
Hvor blev der tomt og stille, men heldigvis kom børnene stadig om aftenen for at lege under trygge forhold.

Mine forældre blev ansat på Centralskolen, hvor min far sluttede sin gerning som viceskoleinspektør. Og selv fik jeg den glæde, at blive ansat på samme skole, hvor jeg havde mit virke i 33 år.

Nagelsti Skole fungerede som embedsbolig for mine forældre, og min far boede i skolen indtil 1977, hvorefter kommunen solgte den til private.

Før Toreby Centralskolen i 1956 blev bygget, var der syv skoler i kommunen: Nagelsti Skole, Toreby Østre Skole (Den røde skole), Flintinge Skole, Flintinge Nyskole, Grænge Skole, Grænge Lærerindeskole (i dag Beboerhus i Grænge), Grænge Skovskole og Toreby Skole.

Sines dagbog fra 1928 – noter i en dagbog.

Nogle skriver dagbog. Hvorfor gør de det? Er det for at de selv skal læse det senere? – eller for at andre skal?

Jeg fandt en dagbog i Flintinge (tidligere) Station, da jeg ryddede loftet over en kvist for blade og grene og altså en dagbog!

Det var en **"Noteringskalender fra Carl Frederiksens Maskinforretning i Nakskov (Telefoner 140 & 570)"** – fra 1928.

På de første sider (inden kalendersiderne) er der skrevet på langs og tværs med spids blyant, desværre ofte ulæseligt for mig. Læseligt er dog en del, for eksempel: ***"Dagbog for Sine Jørgensen, Flintinge".***

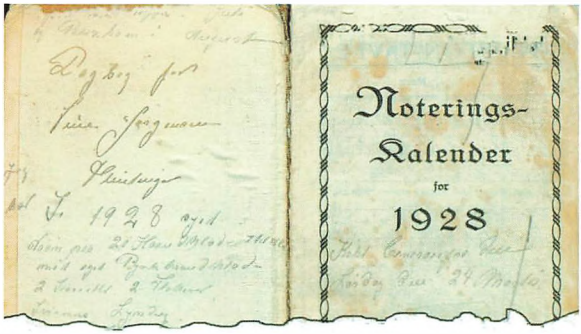

Jeg har fået nogle gode bud på, hvem der har skrevet dagbogen, og når jeg tillader mig at skrive noget fra den til alle jer, er det i stor respekt for den kvinde og det liv, hun levede.

PS. Jeg skriver af så tæt på den oprindelige skrivemåde som muligt, og nogle vil derfor opdage "fejl". Sine har skrevet dagens notater – og hun har ikke gjort forsøg på ramme en fortællestil.

Livet og hverdagen for kvinder (specielt) på landet i 1928 kan det være vanskeligt at forestille sig for yngre mennesker (født efter 1960?). Dagbogen giver et indblik i et hverdagsliv, som ingen i dag ville ønske sig, men som var helt normalt dengang. Kvinder "gik hjemme". Manden forsørgede familien! At "gå hjemme" betød, at konen/kvinden skulle klare alt i huset: madlavning, rengøring, vask, havearbejde, børnepasning og meget, meget mere.

På landet var det almindeligt, at hele familien deltog i sæson-arbejde på gårdene (eller på herregården). Roe-lugning (flere gange om foråret), roe-høst om efteråret og måske deltagelse i korn-høst i juli-august.

Her havde konen (og børnene) mulighed for at tjene lidt til husholdningen, men det var ofte "surt tjente" penge

På de første sider i dagbogen er der mange oplysninger om, hvornår der er sået Geranier (?) i 1927, og at der er købt Geranier lørdag d. 24. marts. Der er også et "regnskab" over klarede sy-opgaver i 1928: *"Navn på 20 håndklæder, mit eget pyntehåndklæde, 2 servietter, Svigermors lysedug, Mosters lysedug - - "* og meget mere.
Ingen tvivl om, at der er tale om en flittig kone med stor lyst og evne til håndarbejde – og at hun har "holdt" hus og have med stor nidkærhed.

Det er noteret – på "hovedet" - at der er lagt 7 rækker *"Hovedsnitter"(?) kartofler, 9 rækker runde, gule og 3 rækker lange, røde".*

Telefontavlen bruges til praktiske råd, - der var sikkert ikke mange at ringe til, og familien havde ikke telefon: *"Eucalyptus-olie er et godt middel til at tage bort græspletter. - - Vanskelige pletter på klæder, strømper og lign. kan ofte fjernes, hvis man gnider dem med en citronskive, dyppet i fint salt, – straks efter skylles med koldt vand".*

Første daglige notater er naturligvis søndag d. 1. januar 1928: *"Været hjemme. Smedens og Sørens været her om eftermiddagen at drikke kaffe. vi fået gramefonen (?)"*

2. januar 1928: *"Været hjemme gjort rent og ordnet alle blomsterne (??) - - til Sørens at sy blonde på om eftermiddagen og begyndt at sy lidt på Svigermors kaffedug. Frostvejr og meget koldt."*

Fredag den 6. januar: *"Været hjemme – gjort rent og fejet gård og ordnet lidt af alt og strøjet skjorter – om aftenen stoppet strømper – været tøvejr."*

F.eks. d. 15. april: *"Været til Fodermesterens til konfirmationsgilde. Været koldt".*

22. april: *"Været hjemme. Haft fremmede, alle smedens, Sørens og Moster og Tømrene(?)".*

23. april: "*Været hjemme. Gjort rent og været i Brugsen - - Fået min nye cykel".*

OG sådan fortsætter det med beskrivelse af dage med daglige pligter og små fornøjelser – og sytøj!

Mange dage nævnes rengøring, vask og syning – men næsten altid startes med *"Har været hjemme hele dagen."*

Undervejs nævnes flere personer, som kommer på besøg eller som Line besøger: Fru Mikkelsen (sandsynligvis lærer Mikkelsens hustru?), Alma og Ester/Ellen Lang (?), Guttenbergs, Karen og Johannes Skafte (?).

16. maj: *"Været hjemme, ligget længe, været dårlig og bagt lagkage til tømrens fødselsdag, jeg været nede at hjælpe Moster lidt om eftermiddagen at lave have og klippet lysedugen lidt, været til Bango om aftenen, kommer snart igen "* Resten er ulæselig, men en efterskrift samme dag skal med trods usikkerheden: *"Mine Cacelarer (?) står i fineste flor med mange blomster. Ceneraer (?) blomstre?"*

18. maj: *"Været hjemme – haft storvask og skuret alt af i vaskehuset og sat brændet ind i brændeskuret – det til kedlen – da Karl kom hjem gik vi en tur over at se roerne – jeg stegt bøf da vi kom hjem – meget fint vejr men koldt om aftenen. - - Solgt æg 4 kr. 60 øre."*

8. juli: "*Været til udflugt til Maribo med Smedeforeningen. Fint vejr."*

19. maj: Karl og Line er henne for at se til roerne (kålrabi), men må vende om? og gik hjem og strikkede og meget mere, som jeg er usikker på.

21. maj: *"Været i roerne – begyndt på 20 rækker kålrabi – gået hjem -klokken 5 til K. Møllers(?) om aftenen. Meget koldt og regnvejr."*

Nederst på denne dato står (to gange): *"Begyndt i roerne."* De næste mange dage begynder dagbogen*: "Været i roerne."*

- og en måned senere noteres: "*Været i roerne – bleven færdig med de 32 rækker til kl. 5 og renset hønsesti og hønsereder – om eftermiddagen – om aftenen luget snitbønner. R. Møller været her – fint vejr med en regnbyge ind i mellem".* (22. juni)

Søndag d. 1. juli: *"Været til Guttenbergs til barnedåb hele dagen".*

Roearbejdet er ikke overstået viser de følgende opslag:

2. juli: *"Været i roerne luget de 10 rækker mod åen – fint vejr – om aftenen sået salat".*

3. juli: *"Været i roerne – luget bag haven de 10 rækker og bleven tidlig færdig, været hjemme og vasket op og vasket gulv – meget fint vejr – om aftenen vandet jordbær".*

5. juli: *"Været i roerne - til middag begyndte jeg 20 rækker af elevernes – gået hjem til middag – lavede bukserne."*

Søndag d. 8. juli: *" Været til udflugt til Maribo med Smedeforeningen – fint vejr".*

10. juli: *"Været i roerne – begyndt på de 28 rækker, men ikke været der længere end til middag – så kom Mor og Tante Maren(?) og Marie(?) og jeg været til Holtes(?) for at plukke stikkelsbær om aftenen."*

12. juli: *"Været i roerne hele dagen – bleven færdig med de 28 rækker her ude og de 10 rækker ovre bag ved – helt færdig 2. gang – om aftenen hyppet kartofler og Rasmus Møller hjulpet os – vi spiste jordbær da vi var færdige – meget fint stille vejr – varmt".*

Afbrydelser i arbejdet er der da:

23. juli: *"Været til Sendemandsmøde i Stubbekøbing hele dagen – fint vejr".*

Lørdag d. 28. juli: *"Rejst til København til Tante".*

Tirsdag d. 31. juli*: "Kommet hjem fra København".* Men ikke et ord om, hvad hun så eller oplevede i København?

Roearbejdet ser ud til at stoppe d. 2. august: *"Været hjemme bleven færdig med roerne til middag – og gjort rent i stuen om eftermiddagen – Blæsevejr".*

Her gør jeg nogle spring frem i tiden til

27. - til 30.september: Mange forberedelser – rengøring, vask, bagning, madlavning hos Smedens i anledning af konfirmation – "kogekone"?

Fra mandag d. 1. oktober: *"Begyndt at trække roer op - - "* og til torsdag d. 8. november har hun været i roerne næsten hver dag, - men også passet hus og enkelte besøg hos Smedens og andre.

Lørdag d. 11. november: *"Været hjemme – ikke bestilt ret meget, begyndt at hænge billeder op og pudset vinduer – været i Brugs og til Smeden - fået penge for Roerne - alt tjent i roerne 241 kr.27 øre"*.

Mandag d. 24. december: *"Været nede til Smedens at spise til aften – juleaften (har) jeg fået det fine kaffestel i julegave – været regnvejr og surt vejr – Karl fået en pibe"*.

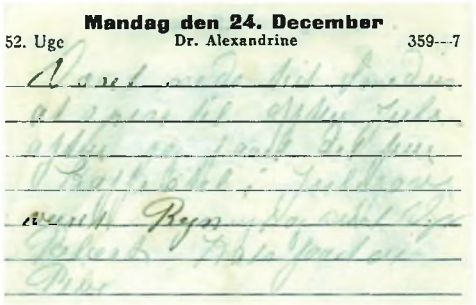
Mandag den 24. December
52. Uge Dr. Alexandrine 359---7

Disse klip fra en husmors dagbog må være nok til at vise dagligdagen for hende og for rigtig mange andre kvinder i 1920-erne. Ind imellem er der heldigvis også notater om festdage, som kan synes beskedne, men som klart har været lyspunkter i en (for os at se) grå hverdag.

Er det nu deprimerende læsning? – Måske, men de forhold, der beskrives var hverdag også for mange andre, og derfor føltes de ikke som "fattige" eller trivielle eller specielt arbejdskrævende.

Vi, som lever i en anden tid, kan måske bruge beskrivelserne til at skønne på de forhold, som vi nu lever under, og arbejde for at vores tid, når den beskrives i eftertiden, vil blive bedømt lige så fordomsfrit, som jeg forsøger at gøre med denne lille, lånte beretning!

Imponerende er det, at kun ganske få datoer er blanke! Sine har gjort sine notater meget samvittighedsfuldt! – Hvad med de andre år? Har Sine skrevet flere dagbøger? – Hvor er det værdifulde historie-materiale?

Nu ligger denne dagbog i vores arkiv. Måske skulle den ligge i Dansk Folkemindesamling?

Æret være hendes minde! Otto Sørensen

Hvem var Sine Jørgensen? – og hvem var de personer og foreninger m.v., hun nævner?

Af Hanne og Otto Sørensen

Sine var "Smede-Sine" – det vil sige Sine Jørgensen – gift med smed Karl Jørgensen. De boede i huset på hjørnet af Møllevej (Flintinge) og Nystedvej. Karl Jørgensen var smed på Fuglsang Gods.

Bryllupsbillede af Signe og Karl Jørgensen, 1925

Karls bror – smedemester Poul Jørgensen, Toreby Smedje på hjørnet af Nystedvej og Bymarken – **havde en kone, som også hed Sine**, - det giver lidt problemer for læserne af dagbogen, idet der står at Sine var syg og sengeliggende, men ikke hvilken Sine, men det var altså den anden smeds kone! - Når **"smedens"** omtales, er der tale om Familiebesøg her eller der.

Toreby Smedje,Nystedvej 57, 1927 og Smedemester Poul Jørgensen, ca. 1940

Guttenberg, Møllevej 32, gift med Astrid Hansen. Hus med 5tdr land.

Møllers, som omtales, kan meget vel være genboerne på gården ved Møllevej 36.

Sines Mor kan ikke umiddelbart spores, men da hun har både grise og geder, må vi formode, at hun bor et sted i omegnen (Toreby?), hvor der er plads til husdyr?

Skolen, hvor Sine gør rent, må være Flintinge Skole på Møllevej 4.

Brugsen er sandsynligvis den i Flintinge, men der var også Brugs i Toreby, i Grænge og i Rykkerup.

Stationen er uden tvivl Flintinge Station på "Nysted-Banen" (Stubbekøbing-Nykøbing-Nysted-Banen – SNNB), som blev nedlagt som station og postkontor i 1966.

De **elever**, der omtales er landbrugselever på Fuglsang. De boede i et specielt bygget hus, som lå der hvor kunstmuseet ligger i dag (2023).

Fra venstre: Forpagterbygningen, elevbygningen og kostalden. 1947

Hundredemandsforeninger var (er) normalt en begravelses-kasse, hvor medlemmerne indskyder et årligt kontingent, og hvor efterladte medlemmer (eller deres arvinger) får udbetalt en sum til afholdelse af udgifter ved død og begravelse/bisættelse.

"Pluk" fra Artikel i "Lolland-Falsters Historiske Selskabs Årbog" 1949

Adjunkt J. Jørgensen efterlod sig ved sin Død 1949 et større Manuskript om Sundby Færgested, af hvilke vi her bringer den ældste Historie indtil 1867, da Christian den 9's Bro blev bygget.

Læs hele artiklen i "Lolland-Falsters Historiske Selskabs Årbog" 1949 – eller hent den på "nettet": https://dis-danmark.dk/bibliotek/

BEMÆRK: *"Retskrivningen er her og i andre gamle Dokumenter delvis tillempet efter Nutidens Skrivemaade, hvorimod selve Ordene og Sprogformen bibeholdes uforandret".* – Det skrev forfatteren, J. Jørgensen, i 1949, - og det gælder også her 74 år senere.

Af Sundby Færgesteds Historie fra de ældste Tider til 1867 - Forfattet af J. Jørgensen – udvalgt af Otto Sørensen

"Videnskabernes kort 1776" viser i grove træk egnen og vejene til færgestedet.

Færgemændene.

Det er vel rimeligt at antage, at Overfarten fra Sundby til Nykøbing Falster, i al Fald så længe der har været Tale om en ordnet Forbindelse, er foregået fra det Sted, hvor de sidste Rester af den sørgeligt mishandlede gamle Færgebro endnu ligger *(se aktuelt foto sidst i artiklen).* Om denne Færgeforbindelse i de ældste Tider vides ikke ret meget.

Billedet er lånt fra "Over Vandet", af Palle Brandt Kulturmindeforeningen i Nykøbing F. 2003 (kilde ikke angivet)

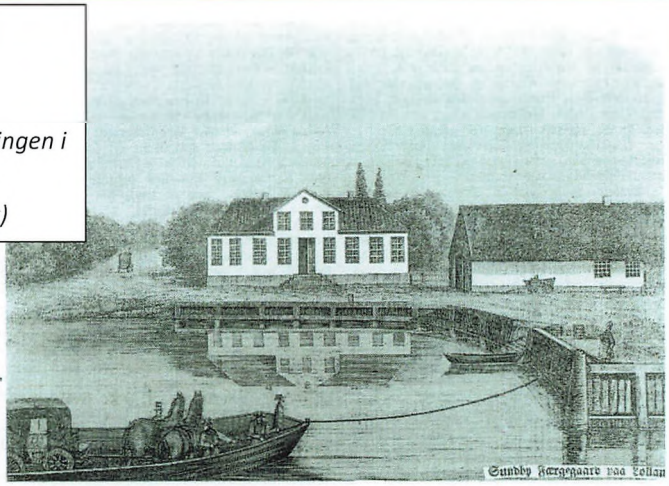

Færgestedet ved Sundby på Lolland. Trækfærgen er ved at lægge til.

I året 1568 skriver Provst Hans Jørgensen Sadolin i Toreby i sin Jordebog over Musse Herred under Omtalen af Sundby By: »KroneTjenere til Nykøbing: Færgemanden«, og om Sundby Husmænd siger han, at »de tjener kongelig Majestæt på sit Færgested«.

I et andet, udateret men gammelt, Dokument læses, at »det Sundby Færgested skal høre til Aalholm og ikke til Nykøbing«. Forholdet var dette: Færgevæsenet opstod på den Måde, at enten de kongelige Lensmænd eller Byerne (Borgmester og Raad i Forening) havde Pligt til at sørge for Overfarten over de forskellige Sunde og Bælter i Danmark. Disse Overfarter gav efterhånden gode Indtægter, hvorfor de gjordes til Privilegier for vedkommende Len eller By, som så senere bortforpagtede eller solgte dem. Nu var i det 16. Århundrede både Toreby og Nagelsti Birk Kronlen, der var henlagte snart under Aalholms og snart under Nykøbing Slots Len. (Lenene gik, som bekendt, ved Enevolds magtens Indførelse 1660 for en Del over til at blive de tidligere Amter).

Luftfoto fra 1939, hvor Færgegårdens bygninger – fra før 1854 ses.

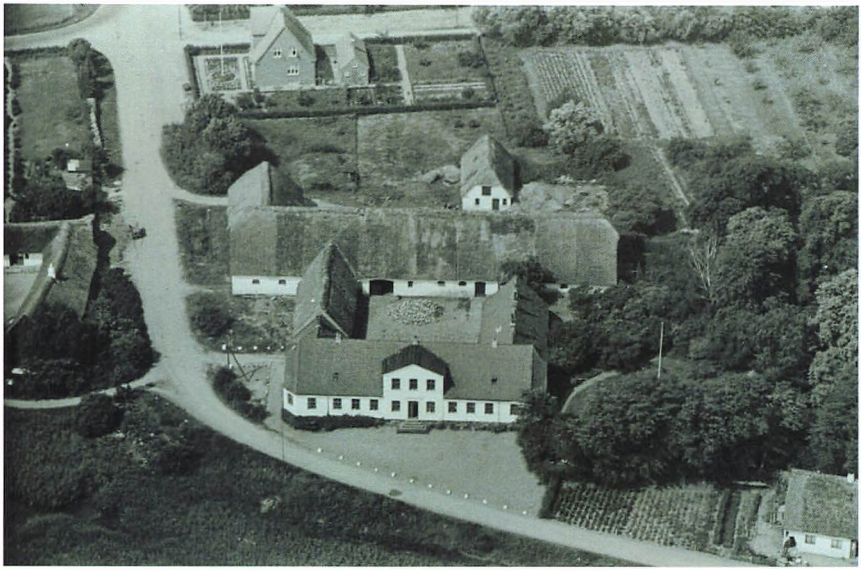

At efterspore de enkelte Færgemænds Navne volder i Almindelighed visse Vanskeligheder, og for de ældre Tiders Vedkommende beror det nærmest på rene Tilfældigheder, hvem man træffer på i så Henseende. Ligeledes er de Oplysninger, der kan tilvejebringes om disse Færgemænds Liv og Person, højst forskellige, men selv det lidet, der drages frem, kan jo have sin Interesse.

I et af Christian den Andens åbne Breve angående Lolland læses følgende: "Hans Kortlevende (Hanss Kortleffuint) fik Livsbrev på Sundby Færge at have, nyde, bruge og beholde med al sin Tilliggende, intet undtaget. Dog med så Skel, at han skal gøre og give sådan Afgift af hende, som det af Arild afgiven er og holde sådan Tynge og Tjeneste, som der og plejes at holde. Givet på vort Slot Vordingborg Løverdagen næst efter vor Frue Dag, År 1516".

Hvor lang en Levetid, der, navnet til Trods, blev Færgemanden Hans Kortlevende forundt, ved jeg ikke, ligesom jeg nu ikke kender nogen Færgemand før i Året 1597. I dette År tilstiller Hans Færgemand i

Sundby Dronning Sophie af Mecklenborg, Frederik den Andens Enke, på Nykøbing Slot følgende Supplication (Bønskrift):

"Højbårne Fyrstinde, Allernådigste Dronning! Jeg giver Eders Majestæt på det underdanigste ydmygeligen tilkende, at jeg fattige Mand, Eders Nådes Undersåt og Færgemand her udi Sundby Færgegård, står udi Eders Nådes Jordebog for 14 Daler årlig Udgift af fornævnte Færgegård, og jeg nu af Guds Forsyn er tilføjet nogle små umyndige Børn, og sig nu tildrager en meget dyr Tid med hvis (d. e. hvad) til Husholdning behøves. Også er her en ringe Sæde Jord til Færgegården at hjælpe sig med. Derfor forårsages jeg fattige Mand til Eders Nådes Høj mægtighed, at Eders Nåde vilde mig noget efterlade af fornævnte Pending, som jeg står årlig anskreven for. Den evige Gud vil Eders Majestæt det igen belønne med langvarendes Karskhed og Sundhed til Liv og Sjæl, evindelig. Amen".

Eders Nådes underdanige Tjener
Hans Færgemand udi Sundby Færgegaard.

Skønt Dronning Sophie havde Ord for, at slige Bønskrifter såre ofte fik hendes tyske Påtegning: ist abgeschlagen (afslået), synes hendes Hjerte ved denne Lejlighed at være blevet rørt, thi Skrivelsen vender tilbage med Påskriften:

"Nykøbing 12. Martii 1597. Hans Fehrmann (d. e.: Færgemand) ist bewilligt 2 Thaler".

Hans Færgemand nævnes i al Fald endnu 1608. En efterfølgende Færgemand, Morten Sørensen, synes at have stået på en ret fortrolig Fod med samme Dronning Sophie. Ikke alene handler han Hest med

hende, men han anmoder hende også om at stå Fadder til sit Barn. Det hedder herom: "Bekender jeg, Morten Søffrensen, værendes udi Sundby Færgegård, at jeg haver annammet 24 Rigsdaler i Markstykker af ærlig Mand, Johannes Oberberg, Dronning Majestæts Sekretær, for en Hest, som min allenaadigste Dronning haver købt af mig. Til ydermere Vidnesbyrd trykker jeg mit Signet her neden under. Nykøbing d. 6. juni 1620. Morten Søffrensen".
Og andetsteds oplyses: 25/8 1622 har Færgemanden her i Sundby, Martin, bedt Dronningen til Fadder, og foræredes der ham 2 Rdlr.

I Året 1643 træffer vi som Færgemand i Sundby Baltzer Zachow, der i Aalholm Lens Jordebog står ansat til en årlig Afgift af 14 Rigsdaler, altså det samme Beløb, som i 1597 Hans Færgemand skulle betale Dronning Sophie på Nykøbing Slot, men som det lykkedes ham at få nedsat til 12 Rigsdaler. Baltzer Færgemand nævnes i al Fald endnu 1648 og er uden Tvivl afløst af Jørgen Fyrbøder, der omtales som Færgemand i Året 1652. Fra dette År kendes samtlige Færgemænd i Rækkefølge lige til Sundby Færgevæsens Ophør i 1867.

I en kongelig Skrivelse, udgået fra Danske Kancelli, Hafniæ, 10. Novbr. 1652, og stilet til Friedrich von Barnewitz, Befalingsmand over Nykøbing Len, læses følgende:

> "Vor Gunst tilforn! Vid, at vi nådigste haver forundt vores Livkarl Simon Nielsen den Færgegård med dens Tillæg og Færgemands Tjeneste mellem vore Lande, Lolland og Falster, som Jørgen Fyrbøder nu haver. Det vi dig til Efterretning ville lade vide, at han herudinden af dig al fornøden Befordring ske kan."

Som en almindelig Tilkendegivelse af denne Simon Nielsens Beskikkelse til Færgemand udgår fra Kancelliet nogle Måneder efter følgende »åbne Brev«:

> "Gøre alle vitterligt: At vi Simon Nielsen, som os for Livkarl nogen Tid tjent haver, på underdanigst Ansøgning og Begæring nådigst forundt og tilladt haver, så og hermed bevilger og tillader, at han - -

- må nyde kvit og frit hans Livstid, uden nogen Afgift til os og Kronen. Dog skal han derimod tiltænkt være forbemeldte Færgegård med dertil behørige Færger og Border vel vedlige at holde, så enhver, der hans Tjeneste behøver, velbefordret og uhindret kan overkomme for billig Betaling, hvortil vi han og nådelige haver bevilget - - træer ud af vores og Kronens Skove på de Steder, det mindst til Skovskade være kan,- - - " Hafniæ, 13. januar 1653."

Kort Tid herefter får Friedrich Barnewitz fra Kancelliet Anmodning om »sig om Sundby Færge at erklære«:

"Eftersom Simon Nielsen underdanigst lader anholde og begære, at Færgebroen ved Sundby Færgen udi vort Len, som skal være meget brøstfældig, måtte repareres med Tømmer, Pæle, Bolter og anden Fornødenhed, da bede vi dig og nådigst ville, at du med dennem, som derpaa Forstand haver, forbemeldte Færgebros Brøstfældighed lader besigtige og fornemme, hvad dens nødvendige Reparation kan komme at koste. Hvorom du os siden din underdanige Beretning udi vores Cancelli haver at indskikke, saavelsom og hvormeget Tømmer dertil behøves, og hvor det på vore og Kronens Skove uden deres Skade bedst kan mistes. Hvorefter vi os videre nådigst derpaa vil vide at resolvere. Hafniæ, 28. marts 1653".

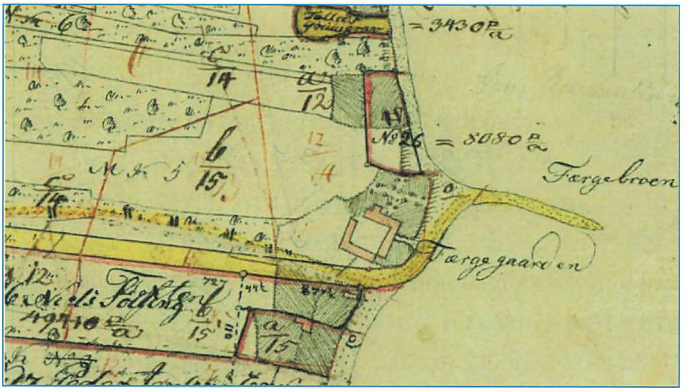

Sundby Færgested 1808 – med indtegnede ændringer op til 1862.

Herefter beskriver artiklen i detaljer, hvor meget færgemanden skulle betale i "kvægskat" m. m. "2 Rdlr. 3 Sk. af en Besætning på 4 Heste, 3 Køer, 10 Ungnød, 14 Faar, 11 Lam, 29 Svin og 5 Bistader. - - -"

Færgegården overgår til Fuglsang-Priorskov.

Den 10. novbr. 1703 fik Peder Nielsen Fugl Bestalling som Færgemand. Han var gift med Frantz Busks ældste Datter, Sophie Amalie, der begravedes i Toreby 1. Juni 1735, 55 År gl.

Mens Peder Fugl var Færgemand, solgte Kong Frederik den Fjerde Fuglsang-Priorskov Godser til Kammerherre, Stiftamtmand Gabel, der samme År solgte dem til Abraham Lehn, hvorved da også Færgeretten overgik til privat Eje.

Herom står følgende i Skødet af 16/10 1726:

»Hvad sig Færgerettigheden angår, da består den i Henseende til Færgefarten fra Sundby i Lolland og til Nykøbing i Falster og ligeledes fra Falster og til Lolland. Og når den itzige (d. e.: nuværende) Færgemand **Peder Fugl** enten ved Dødsfald eller i andre måder afgår, da må Os elskelig **Hr. Christian Carl von Gabel** og hans Arvinger, samt efterkommende Ejere beskikke dertil, hvem de vil; dog at derpå allerunderdanigst søges Vores allernådigste Ratification; så skal de derhos og være betænkt på og se derhen, at Færgeløbets Fartøjer holdes i forsvarlig Stand, og at de Rejsende forsvarlig befordres, alt efter Vores om Færgeløbene allernådigst udgangne Forordninger og ellers andre allernådigst gjorte Anstalter«. »Færgegården, Sundby No. 5, som bebos af den os allernådigst beskikkede Færgemand ved Navn Peder Fugl, der formedelst sin Tjenestes Forretninger haver den fri for Skat og Landgilde, står ellers udi den nye Landmaalings-Matricul for Ager og Eng 5 Tdr. 1 Skp.«.

J. Jørgensen giver herefter mange oplysninger om de følgende færgemænd, - men vi har valgt, at springe en del over og slutte artiklen ***mange år senere*** *– redigeret (forkortet) i indhold af OS:*

"Eftermand bliver **Hans Jochum Junior**, født i Sakskøbing 4. januar 1791. Junior fik Fæstebrev på Færgegården og Færgestedet 20. Decbr. 1811. Han døde Natten mellem d. 30. og 31. juli 1839, 49 År gl., hvorefter hans Enke i en Aarrække beholdt Færgeriet, til Dels med Sønnen **Jørgen Junior** som Bestyrer. Hun døde i Nykøbing F. 21/7 1883, 91 År gl.

Mandagen d. 17. Maj 1852 er der stor Auktion i Sundby Færgegård, hvor »**Madame Junior** lader bortsælge største Delen af sit betydelige Ind- og Udbo samt Besætning af alle Slags«. Der averteres således med 8 gode Heste, 13 udmærkede Malkekøer, Ungkvæg og Kalve, en Tyr, Får med Lam, og Svin, og endelig 2 Æsler med Dragter og Mælkespande.(?)

Dagen efter, 18. Maj 1852, afstod Fru Junior sit Fæste til Landmand **Carl Mogens Rasmussen**, Ejer af Sophiendal ved Nakskov, født i Sakskøbing 12. August 1819, Han ægtede 26. marts 1844 **Nielsmine Kirstine Andersen**, født i Nykøbing F. 27. Septbr. 1820, Datter af Godsforvalter i Sundby **Peter Andreas Andersen** og dennes 1ste Hustru Kirstine Sølling.

C. M. Rasmussen havde fra 1. Maj 1860 desuden forpagtet Hovedgården Fuglsang, men døde allerede d. 28. Septbr. 1860, lidt over 41 År gl. **Hans Enke** (Nielsmine Kirstine Ramussen, født **Andersen**) fortsatte derefter Færgevirksomheden til dennes Ophør i 1867, hvorefter hun drev Færgegården til 1884, da hun fraflyttede denne.

Hun døde på Frederiksberg 5. april 1895, 74 År gl. og ligger begravet på Toreby Kirkegaard."

Herefter opremses navne og årstal på alle Sundby Færgemænd, men dem har vi udeladt.

Med broen - 1867 - ophørte færgetrafikken, men færgestedet kan endnu ses. Adgangsvejen til færgestedet blev fredet i 1930 af **Aksel Andersen.** Dokumentet lyder således:

Underskrevne A. Andersen *som Ejer af den tidligere Færgegaard Matr. Nr. la og 23b af Sundby, Thoreby Sogn, paalægger herved nævnte, min Ejendom følgende Fredningsforpligtelser:*

Den tidligere adgangsvej til det nedlagte færgested således som den nu fra kysten foran "Færgegaarden" fører i østlig retning ud i Guldborgsund, bliver at bevare, og maa der ikke fra min eller senere ejeres Side bortfjernes noget af Vejmaterialerne eller af de ud mod Vandet anbragte Sten- og Pælesætninger saa lidt som foretages andre Indgreb i den nuværende Tilstand, men Vejstykket med dets naturlige Tilbehør, som det nu forefindes, skal forblive henliggende urørt som et synligt Minde om det gamle Færgested og med dets i landskabelig Henseende karakteristiske Præg. Overfor Indgreb, der skyldes Storm, Højvande eller andre Naturbegivenheder, paahviler der dog ikke Ejendommens Ejer nogen Forpligtelse til at afhjælpe derved forvoldte Skader.

Paataleretten tilkommer Naturfredningsnævnet for Maribo Amt eller den Institution, der maatte træde i sammes Sted. Nærværende Deklaration bliver at tinglyse paa fornævnte Matr. Nr. la og Retsanmærkning om Hartkorn, Behæftelser og Servitutter frafaldes.

Sundby Færgegaard, den 18. Maj 1930.
A. Andersen

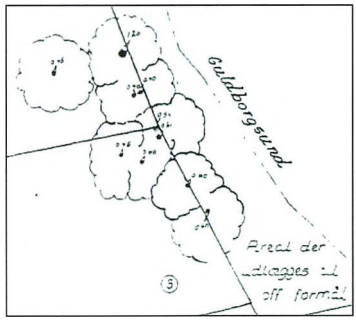

Anden fredning: *"Ejerne er forpligtet til stedse at bevare de på parcellerne eksisterende egetræer"* (1976). – De to fredninger er stadig i kraft.

Aksel Andersen (1901 – 1954), var sønnesøn (?) af Peter Andreas Andersen (1853 – 1923), som var svigerfar til den sidste færgemand og far til den sidste "færgekone".

Kort 1974 – del af Sundby – Guldborgsund.

I 1976 blev 10 egetræer i området også fredet.

"Nye" fotografier:

Tage Rødby Jensen.

Og sådan ser "Bed & breakfast **Færgegården**" ud i dag.

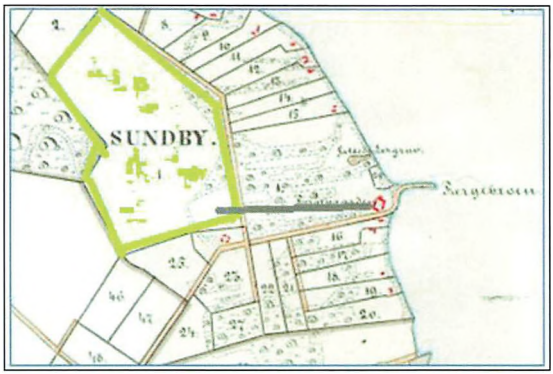

Et lille efterskrift.

Færgegården Havde alle årene også drevet landbrug, og var siden færgestedets nedlæggelse (1867) en almindelig gård med marker m.v. (vist med grønt) - som desværre lå - upraktisk - langt fra Færgegården.

Bodil Neergaard ønskede at købe Færgegården, men ejeren, Aksel Andersen, mente, at "hun havde jord nok!"

Murermester Jørgen Holm, Toreby, tilbød at bygge en ny gård ude ved markerne: "Vibehavegård" og overtage Færgegårdens bygninger. En aftale blev indgået,.

"Færgegården" blev ombygget til to lejligheder med alle moderne bekvemmeligheder, og **"Vibehavegård"** blev bygget (Foto 1955 – Danmark set fra Luften).

Vibehavegård

Teglværksarbejde
Karl Olander, Grænge, fortæller til Jesper Smith i 1998

Vi har båndoptagelsen i arkivet, men heldigvis er det også blevet skrevet af. Vi formoder, at det er Tove Jørgensen, der har skrevet det?

Afskriften egner sig ikke til direkte gengivelse, derfor er dette et udpluk og en omskrivning, som jeg håber, kan godtages. Jeg har forsøgt så vidt muligt at fastholde Olanders talesproglige form.

Ja, jeg startede som dreng, som 10 årig, med at stable sten i laderne, - hver anden dag gik jeg jo i skole. Vi fik 15 øre pr. 1000 sten. Det kunne lige godt blive til 6-7 kroner i løbet af de 3 dage – som vi var flittige til.

Når stenene var stive nok – halvtørre, så skulle de "skrankes", Stilles på højkant – med mellemrum og så et lag ovenpå – på den anden led, og så der blev luft imellem. Det gjorde man så op til 18 – 20 lag, de skulle så tørre videre. *Det var arkitekten (ejer Hans Aarslev Jensen red.), den gamle, som vi kaldte ham, der lærte Adam Back og mig at "skranke".*

Da jeg var 12 år lavede han en hel omvæltning dernede (1912). Da gik vi alle sammen med trillebør med sten på nogle flade børe, som de polske piger løb med. Der kom 3 sten ud ad gangen (af ovnen), det kaldte vi et kast, og der kunne være ti af dem på sådan en bør, ligesom en bordplade, der var ikke sider på - - kun et hjul – og så selvfølgelig nogle "stærte". - - og mændene de skulle have 15 kast - - men så lavede han det om, sådan at alt skulle gå på spor. Han havde været i Italien på ferie, og dernede havde han set en anden måde, så han ligesom rationerede. Det var spændende med alle de nye spor og vogne. –Så havde vi noget der hed "travers", det var en vogn, der kunne løbe sideløbende på et skinnelegeme. - Så havde man stationerne ned til de forskellige lagre, så stoppede man der, så kunne man skubbe vognene af der. Det var vogne med hylder, altså når det var bløde sten.

Adam Back og mig, vi var blevet gode til at skranke, så vi kunne ikke få lov til at køre med det der, det var vi meget ærgerlige over, men det skulle vi ikke have været, for vi kom så rigeligt til det bagefter, for da blev vi sgu lumsk ked af det, - sådan går det jo gerne.

Arbejdshold på teglværk 1917

Ja, så går tiden, og jeg bliver 17 år, og jeg har været med i alt sådan forefaldende arbejde. Så pludselig – ham arkitekten – han gik jo sådan og eksperimenterede med det – han legede med det – så blev jeg sat op på ovnen. Han spekulerede meget i at brænde nogle røde sten, som virkelig var røde, for det var et problem at få dem rigtig røde, de ville gerne blive sådan med en hvid hinde. - - Så skulle stenene for tørres, selvom de var tørrede ude fra lageret - - så fandt han på,- - nogle jernkasser med en lille rist i, og så fyrede man med kul. Og den gik jeg

så og fyrede der fra 6 morgen til 6 aften, da var jeg kun 17 år og fik 50 øre i timen dengang, - jeg tror nok at det var 88 øre at voksne fik.

Jesper spørger, om det lykkedes at brænde røde mursten, og det svarer Olander ja til, og giver en lang teknisk forklaring, som jeg springer over.

- arkitekten kom hver morgen, selv om han boede i Nykøbing, så kom han hver morgen ved halv seks tiden og gik der hele dagen. Så bagefter – mange år senere, da havde han så sagt til en anden, at han havde lært mig at brænde sten, jeg var den eneste, der kunne, for det havde han lært mig,-

Jesper spørger, om der var arbejde hele året på et teglværk?

Ja, på Grænge Teglværk, men ikke Hanemosen, vi havde ikke kunstig tørring derude. Det havde man på Grænge - - det var overskudsvarmen fra forbrændingen af stenene, der blev trukket igennem disse tørrekamre.

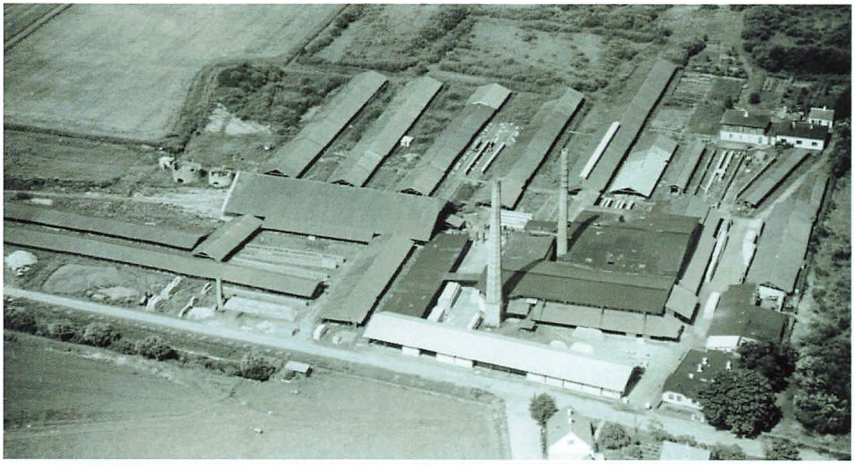

Hanemose Teglværk 1939 – ovnene er ved de to skorstene

Jesper: Der var vist en fagforening – også for damer?

Ja, det var der, jeg blev meldt i fagforening da jeg var 19 år. - - for min mor var i den, hun gik også til kontrol, hun kunne ikke fordrage det, for de fleste koner, de gik ikke på arbejde, men min mor gjorde, så hun syntes, at de stod og kiggede efter hende, når hun skulle op i Grænge og stemples deroppe, det kan jeg godt se, sådan var tiderne dengang.

Kan du fortælle hvor leret kom fra.

Karl Pedersen i lergraven.

Man havde jo spor helt ud i lergraven, da rev man jorden af, f.eks. 2 – 2½ meter ved siden af sporet, da rev man overjorden af, det var i al fald 30 cm, hvis det ikke var mere, der røg ud til siden. Så gravede man så ler der, altså med skovle, op på disse her vogne, altså med sider, den ene side var åben. Der var et bræt (man kunne sætte på).

Charles Johannesen i lergraven, hvor han gravede muldjorden af før lerudvindingen.

Hanemose Teglværk

Når man kom op på teglværket med leret, så kunne man stå og skovle det og skrabe det ned i en forblander. Det var en aksel med knive på, som sønderdelte det, og der stod f.eks. min far og blandede leret, det vil sige, havde det været regnvejr, skulle man bruge noget tør ler - - - og så kom det op i en knuser, så det blev ligesom mel. - - det var så oppe i en silo – så kunne han lige trække i en snor- - var det rigtig tørt om

sommeren, måtte han bruge vandhanen. Det skulle have en vis konsistent, så faldt det ned i to hold valser, som stod oven på hinanden - - så var der riller i de valser så de kunne skille stenene ud, så stenene raslede ud til siden. Og så går de ned til de næste to valser, men de er jo så klemt sammen, så der er 1 eller 2 mm. Det bliver rigtig mast ud, og så går det ned i en undermølle. Det er ligesom en kødmaskine, - - og så presser den leret ud igennem en form - - ud på et bord - -

Lerstykkerne bliver klippet af 3 tråde af en dame og flyttet til højre, hvor en mand lige kan nå at få fat i de 3, der er skåret af, *og sætte dem op på en vogn, så er den næste klar.*

Det går jo ret stærkt, de kommer jo op på 34.000 – 36.000 om dagen, på den måde der, Jeg har selv prøvet at stå der, og så har jeg kun stået der en time ad gangen. Da jeg var barn, var det en mand, der stod der, og han stod der i ti timer, det kan godt være ret drøjt, det der.

Nu er jeg så fremme til der, hvor de kører med vognene, så kører de ind i laden - - så er der fire damer, der tager imod, og nede på Hanemosen blev de sat på jorden. Man sætter tre og skiller dem ad. De næste tre sætter man ovenpå og skiller dem ad, så tager man tre mere skiller og sætter. Almindeligvis satte man 9 sten i sådan en, men hvis det kneb, satte man 12.
Det var de lige glade med, fordi de fleste af de sten blev brugt som bagmur-sten i husene, de skulle alligevel bearbejdes.

Andreas Stopa og 3 kvinder kører sten til tørring ca. 1950

- når vi lavede facadesten, det var som sagt de røde sten, men også i gult, - - men de røde sten, det skulle være rødler, - - det fandtes kun i 15 cm's lag - - så kom hvidler og blåler, som vi så kunne få gule sten af.

1938 Arbejdere ved brændeovnene.

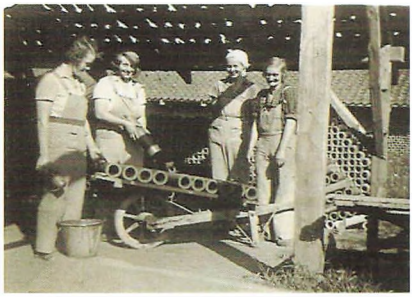

1939 Der blev lavet andet end mursten, bl.a. drænrør.

Vi tændte op en gang om året, om foråret, fordi vi ikke kunne lave nok til at køre vinteren igennem.
Af den produktion, der blev lavet året i forvejen satte vi en mur inde i ovnen. Der var et fyrhul, og så fyrede vi op med halmknipper. Det gjorde vi så et døgns tid med halm, og så begyndte vi at fyre med lidt småkul, lidt tørvejord og sådan noget. Efterhånden som stenene blev røde kunne de bide fra sig, så kunne de fyre med brændsel. Vi hældte det ned oppe fra fyr-hullet. Det går der så et døgn eller to med, og så får vi en langstrakt ild.
Her kommer der en lang teknisk forklaring om ovntyperne på Hanemose og på Grænge, som jeg ikke kan udrede for jer. – Kom i Arkivet og læs den hele historie! – eller hør båndet, hvis det lader sig gøre?
Men jeg kan passende slutte med Ohlanders livshistorie – kort fortalt:
- *så jeg blev hængende på det resten af livet, havde jeg nær sagt, nej, de sidste 20 år var jeg jo på Grænge Leca, det vil sige, jeg var på Hanemosen, det sluttede i 1963 - - to dage efter kommer jeg op på Grænge Teglværk, og er så der til jeg er 67.*

Pelsdyravl i Toreby Sogn af Knud W. Hansen

Som medarbejder i Toreby Sogns Lokal Arkiv, under nedlukningen pga. Pandemien (2020-2022), hørte jeg om en mandsperson med øgenavnet "Bæver-Karl" og blev interesseret i, hvem han var og hvorfor han fik dette tilnavn i daglig tale. Ved forskellige personers erindringer genfortalt er det gået op for mig, at det havde baggrund i pelsdyravl for en periode i Toreby Sogn.

Her vil jeg gerne bede læseren om alle de oplysninger og materialer om emnet man måtte have – Lad os i lokalarkivet få disse til scanning/gennemlæsning og/eller eje dvs bevarelse for eftertiden.

Under krigen 1940 - 45 havde Danmarks fine fruer måttet svøbe sig i kanin- eller følskindspelse, når de skulle spadsere en tur i byen. Nogle havde oven i købet måttet gå ud med en ældre frakke, som var pyntet indvendig med lammeskindsfor og udvendigt måske pyntet med en krave af rødræv og en muffedise af ubestemmelig pels. (Jeg har hørt at både hunde- og katteskind kunne bruges).

Driftige pengemænd havde ret tidligt tænkt at pelsdyravl kunne være en god forretning, hvorfor der rundt om i landet fandtes en hel del af disse farme. De var i alle størrelser fra få til mange dyr. Især sølvræve og mink var eftertragtede emner i krigsårene og frem til starten af 1960érne, hvor minkavl alene tog over. Hvordan priserne ville komme til at ligge fra 1950èrne og fremefter var noget problematisk, hvorfor mange mente at det var bedre at udskifte sumpbæverne med mink.

Antallet af medlemmer og pelsdyrfarme steg i løbet af 1930'erne til 400, og samtidig oprettedes en skindcentral til salg af skind. I løbet af årene under 2. verdenskrig fik pengerigeligheden antallet af pelsfarme til at stige drastisk, men mange af dem forsvandt igen i de første efterkrigsår. Der var alligevel hele 1600 tilbage i 1950. Antallet af farme firedobledes i løbet af 1950'erne og 1960'erne til over 6.000 i det danske land.

I min søgen efter pelsdyrfarme i Toreby Sogn fra 1940´erne og frem til 1960´erne er jeg stødt på 3 slags ejerskaber. (NR. 1 – 2 og 3).

1. **AKTIESELSKABET** "Trio Pelsavl"

1943/44

Forretningsfører Arne Jacobsen, Færchs Oplag i Nykøbing, startede en minkfarm i Øster Toreby med det formål at drive rationel pelsdyravl med henblik på at skabe bedre pelsmateriale ved avlsarbejde. Farmen var på 40 dyr.

1944

Forretningsfører Arne Jacobsen havde nu udvidet farmen til et aktieselskab, kaldet "Trio Pelsavl" og trioen består af Arne Jacobsen, Direktør Kay Jeppesen og Landsretssagfører Axel Kragh. Aktiekapitalen udgjorde 30.000 kr., og det var tanken at udvide farmen til at omfatte ikke mindre end 300 dyr, i hvilken anledning der er tilkøbt et areal i forlængelse af den nuværende minkfarm. Man var i gang med at installere nye bure på det tilkøbte areal. Det gik så godt at man søgte arbejdskraft til farmen.

"Assistent Elev til Pelsdyrfarm.

En pålidelig mand, som har interesse for dyr og lyst til at gå ind i Pelsdyravl hvori der ligger gode fremtidsmuligheder, kan få plads på Pelsdyrfarmen i Øster Toreby Arne Jacobsen telefon?"

1945

"En 14-16 års dreng, som er flink og villig til alt forefaldende arbejde, kan få en let plads på Pelsdyrfarm straks. TRIO Pelsdyrfarm Ø. Toreby"

2. FORRETNINGSMANDEN

Priserne var gode, så en lokal forretningsmand startede - vist nok i 1944 - på at opdrætte/avle sumpbævere. Det var deres skind man havde anvendt til de i mellemkrigstiden eftertragtede "Nutria-pelse" (se foto). Man antog derfor at der ville være en god afsætningsmulighed i årene fremover.

Desuden skulle der bruges frisk rindende vand til denne avlsform. På Lolland-Falster var der flere, der havde sumpbævere. En af dem var Aa. Clausen, (bror til Carl Clausen, "Brødrene Clausen", Toreby). Han ejede Auto-kompagniet, Brogade i Nykøbing. Han var ejer af flere tørvegrave, der blev gennemløbet af Flintinge Å. Ved en af disse tørvegrave anlagde han en sumpbæverfarm, som en lille bivirksomhed.

På et engstykke langs Flintinge Å blev et dam-areal med gennemstrømmende vand omkranset med et trådnet, som skulle forhindre avlsdyrene i at vælge friheden. På arealet opførtes en mindre træbygning bl.a. til foderopbevaring. Nogle redekasser blev fremstillet, og et antal sumpbæverhanner og hunner blev indkøbt til avlsdyr for 500 kr. stk. De 18 var gamle og resten er unger. De sidste ligner store Rotter.

Efterhånden som man fik flere dyr, fik man en mand til hjælp med fodring, rengøring og pelsning. Manden var "Bæver-Karl" med det borgerlige navn Karl Jensen, som boede på hjørnet af Toreby Vestergade og Niels Clausensvej.

3. HOBBYAVLEREN

Har man kun nogle få stykker, kan man få mere tid til at være om dem og de kan blive forbavsende tamme.
Når fodringstiden er inde står de og snapper foderet af hånden på

fodermesteren, som ofte var Fru Gudme. Hun og hendes mand politibetjent Gudme i Sundby på Østlolland har 10 Bævere på privaten.

FAKTA

Sumpbæver eller nutria (Myocastor coypus) hører oprindelig hjemme i det centrale og sydlige Sydamerika. De blev indført som pelsdyr til Danmark. Undslupne dyr fra pelsfarme kan ikke formere sig i naturen her i landet. Den kendes fra bisamrotte og bæver på den runde hale, der smalner til mod spidsen. Kroppen er 42-60 cm lang, halen 30-45 cm, og vægten er 6-9 kg. Bagpoterne har svømmehud mellem de fire tæer, den femte er fri og anvendes i pelsplejen. Pelsen er blød og tyk, brungrå til sort på rygsiden og lysere på bugen.

Sumpbævere holder til ved søer og vandløb med rigelig plantevækst, som de lever af. De svømmer og dykker fremragende og graver gange i brinkerne. Drægtighedsperioden er meget lang for en gnaver, ca. fire måneder. Der fødes to til tre kuld om året, hvert på fem til otte unger; de er veludviklede ved fødslen med pels, tænder og åbne øjne; de svømmer næsten med det samme og indtager fast føde kun en dag gamle. Moderens pattevorter sidder meget højt oppe på siderne, så ungerne kan die, mens moderen ligger i vandet.

Skindet fra sumpbæver (sydamerikansk bæverrotte) anvendes til pelsværk under navnet nutria. Nutria er udkonkurreret af mink, men sumpbæver opdrættes stadig i Polen og Tyskland, da den anvendes til konsum; det lyse kød smager som hønsekød.

Kilder:

- "Small Talk" med medarbejdere og besøgende i arkivet.
- Folketidendes Elektroniske Arkiv for perioden 1940-1960.
- Nyk. F. Biblioteks mikrofilm for perioden 1940-1960
- Skriftet " Mit liv i Thoreby sogn" af Egon Jørgensen, Sundby, 23.okt.1999.
- Lolland Falsters Historiske årbog 2005 afsnittet "Livet i Toreby i 1930'erne" af Jørgen Skafte.

På foto og tegning ses farmens bestyrer, Karl Jensen, Toreby, som passer de 50 Bævere, der var på dette tidspunkt – i sommeren 1944.

Avisfoto - Bæver-Karl - 1944

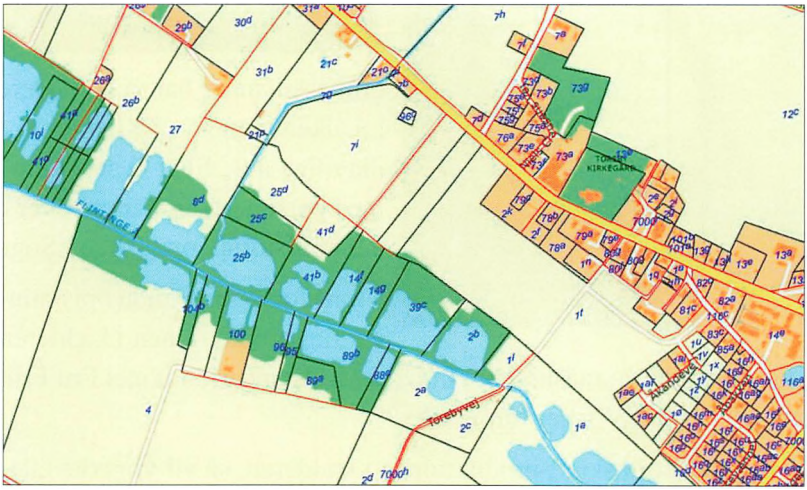

Moseområder syd for Toreby

En ukendt (?) skindvare-producent i Toreby

Foto og tekst Otto Sørensen

I mange år (?) blev der produceret skindvarer (?) i kælderen under frisørsalonen på Torebyvej 17A. Desværre er det meget begrænset, hvad vi i ARKIVET ved om Grethe Friis-Hansen og hendes produktion. I telefonbog fra 2015 er opgivet to navne: "ABC Værkstedet og A. Friis-Hansen."

Er "ABC Værkstedet" Grethe Friis-Hansens værksted? - Hvad producerede hun? – Hvor kom skindene fra? – Hvor blev varerne solgt?

Vores fotograf kom tilfældigt forbi, da de tunge maskiner blev bragt fra kælderen og op på den ventende lastbil.

Som sædvanlig har vi ikke været lokalkendte nok – og heller ikke ihærdige nok, til at få snakket med personer, der har været/er en del af historien om Toreby Sogn.

Vi vil forsøge at finde oplysninger om produktionen i kælderen, og her kommer du måske ind i billedet? Måske har du noget Fru Friis-Hansen har syet? – Eller fotografier?

Ved du noget om skind-produktionen i kælderen, så vil vi gerne tale med dig, - eller endnu mere sikkert – du kunne skrive, hvad du ved, og aflevere det til ARKIVET?

Fortsættelse følger – måske!

Sommersvømning for skoleelever i Toreby Sogn

Af Hanne Sørensen

Det er en god ting at kunne svømme, mente fru Skriver, Niels Clausensvej 5. Fru Skriver var formand for Toreby Centralskoles forældrebestyrelse i 1967. Det var kendt, at jeg udover lærereksamen også havde svømmelærereksamen, så derfor spurgte hun, om jeg ville undervise Toreby kommunes børn svømning.

Det ville jeg gerne, så hun gik til skoleinspektør Bertel Henningsen og forelagde en plan om tilbud til alle børn op til og med 7. klasse om at komme på "Sommerskole i svømning" de første 14 dage af skoleferien.

Jeg kontaktede svømmeklubben i Nysted, og vi fik i en aftale, der gik ud på at Toreby Kommunes skolevæsen i 14 dage kunne råde over Nysted badeanstalt i formiddagstimerne i de første uger af skoleferien. Herudover kunne vi leje svømmebælter og svømmeplader for et lille beløb, og så kunne vi invitere eleverne fra 1. til 7. klasse til at deltage i svømmeundervisning. Det var ikke helt gratis, eleverne skulle betale i alt 25 kr. for at deltage. Pengene gik til at betale leje til svømmeklubben og leje af svømmebælter og svømmeplader.

I de 14 dage skulle skolebussen køre sin sædvanlige runde og samle de elever op, som havde meldt sig og køre dem frem og tilbage til Badeanstalten i Nysted.

Tilmeldingerne strømmede ind, næsten 300 meldte sig fra Centralskolen, Den Røde Skole i Sundby og fra Flintinge Nyskole. Men det var flere elever end en enkelt svømmelærer kunne nå at undervise på en formiddag. Derfor gik jagten ind på en svømmelærer mere. Anni Kristensen, som netop var blevet ansat på den nye skole, Sundskolen, i Sundby, påtog sig opgaven, og så var det problem løst.

Men det betød så, at Anni Kristensen og jeg dagligt skulle have ca. 150 elever hver. Vi havde Nysted badeanstalt i tre timer hver formiddag – fra kl. 9 til 12. Skolebussen skulle køre tre gange hver dag med ca. 100 børn hver gang. De ældste kom med første bus og de yngste med tredje bus, ide vi håbede på, at det blev lidt varmere op ad formiddagen.

Eleverne kunne opholde sig på græsset eller på stranden mens de ventede.

Når bussen med eleverne ankom, blev de delt i tre grupper. De to grupper opholdt sig på land på badeanstaltens område mens den tredje gruppe svømmede. Der var to broer, hvorfra undervisningen kunne foregå, så derfor blev hver gruppe yderligere delt i to hold – et til Anni Kristensen og et til mig. På den måde blev hvert hold på 10 til 12 elever, og alle fik en effektiv svømmeundervisning på 20 minutter. Når første hold var færdig stod andet hold klar, og når de var færdig stod tredje hold klar.

Det var helt fantastisk at opleve, hvordan de elever, der var på land, sad og hyggede sig og gjorde sig parate til det blev deres tur. Der var jo ingen, der tog sig af dem i den tid, selv om vi voksne blot kunne skæve til dem ind i mellem. Mon det kunne foregå sådan i dag?

Når eleverne kom ud på broen fik de svømmebælter på, fik en kort instruktion og så gik det i vandet. I begyndelsen fik de en svømmeplade i hånden, så bentagene kunne øves. Når det var på plads, fik de lov til at bruge armene også.

Alle elever gik til det med krum hals, og det gjaldt virkelig om at bevæge sig i vandet for det var ikke lige varmt hver dag, det vidner denne lille oplevelse om:

På badeanstaltens Pavillon, hvor man også kunne købe lidt slik, var opsat en tavle, hvorpå dagens vand-temperatur var noteret. To drenge kom ned til vandet og den ene sagde "Nøj, det er 135° i dag" – den anden stak straks en finger i vandet og sagde: "Nej, det er det kraft edeme ikke", og så var den samtale slut. Der stod 13,5° på tavlen!

	Maks. Vand-temperatur (°C)	Gennemsnit Temperatur (°C)	Min. Vandtem-peratur (°C)
Maj	13.1	11	8.6
Juni	16.8	15.3	13.3
Juli	19.2	18.1	17
August	19.2	18.6	17

Badevandstemperatur i Nysted

Det var en herlig oplevelse for os lærere at mærke elevernes engagement, for målet var, at alle skulle kunne svømme 200 meter. Der var nogle – især blandt de yngste – der ikke kunne klare de 200 meter uden svømmebælte, men forbavsende mange klarede det.

Om lørdagen havde vi inviteret forældrene til at overvære svømmeundervisningen, og der var rigtig mange, der kom. Den sidste lørdag blev der uddelt diplomer.

Sidste dag med fri leg. De tre badenymfer er Margit, Ingelise og Hanne S.

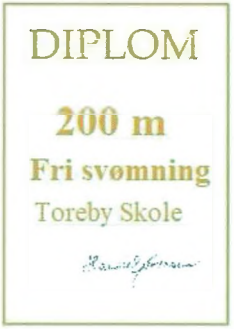

Der var en kampagne i Danmarks Radio, der skulle få så mange børn som muligt i gang med at svømme. Vi tilmeldte alle vores elever, så de fik mulighed for at få et diplom. (Det viste her er ikke originalt).

De elever, der havde klaret 200 meter blev noteret, og listen med navnene blev sendt ind til radioen. Derpå blev hver elevs navn og skole læst op i radioen og diplomer blev sendt til skolen. Der skulle skrives rigtig mange diplomer aftenen før den sidste lørdag. Denne dag fik eleverne lov til at lege frit. Nogle af dem gik i gang med at springe fra vippen, ellers legede de inde i bassinet med badebolde og andet sjov.
Vi havde en pudsig oplevelse. En af dagene oplevede vi, at vandet steg meget i løbet af formiddagen, så meget, at broen vi underviste fra, kom til at stå ca. 10 cm under vand, da de yngste skulle i. Vandet var steget så meget, at ikke alle kunne bunde i bassinet. Men det tog ikke modet fra de kække svømmeelever.

Næste morgen, da vi lærere i god tid kom ned til badeanstalten, var der IKKE noget VAND. Kun helt ude ved vippen var der lidt. Der var ikke andet at gøre end at køre mod bussen. Nogle elever var endnu ikke samlet op og stod pænt på række og ventede på bussen. Vi måtte fortælle dem, at der ikke blev nogen svømning den dag, fordi der ikke var noget vand, eleverne så vandtro på os, men måtte acceptere at gå hjem igen. På et tidspunkt mødte vi bussen, som så måtte vende om. Ved de næste opsamlinger måtte vi igen køre ruten igennem og sende eleverne hjem. Heldigvis kom vandet tilbage næste dag, og svømme-undervisningen kunne fortsætte.

De følgende år indtil kommunesammenlægningen i 1970 fortsatte sommersvømningen, og der var rigtig mange, der blev ret gode svømmere.

I skoleåret 1970-71 og fremefter fik eleverne svømmeundervisning i gymnastiktimer i svømmehallen i Nykøbing – en gevinst af kommunesammenlægningen. På Toreby Skole var det i første omgang eleverne i 8. – 10 årgang, der fik tilbuddet, da de ikke havde fået tilbudt sommersvømning. De følgende år blev det så 4. – 5. klassernes tur. Mange af eleverne havde et godt fundament at bygge på.

Hjemmelavede briketter til fyringssæsonen 2022?

Kilde: GYLDENDALS SPAREBOG – HJEMMENES HAANDBOG 1941

fundet af Knud W. Hansen

Briketter af Løv er der gjort særdeles heldige Forsøg med, men det er en dyr Proces. Man maa saa lave sine egne primitive Briketter, og man bør ikke undlade at gøre det, da det virkelig er en meget væsentlig Besparelse.

Det øverste, gyngende Lag paa Moserne, det der ikke kan bruges til Tørveproduktionen, kaldes Hundekød, og hvis man kan skaffe Sig noget af det, og rører det op med Blade og Smaakviste til en tyk Grød, kan man forme Sig de herligste Briketter, der - naar de er lufttørret - er ganske fortræffelige.

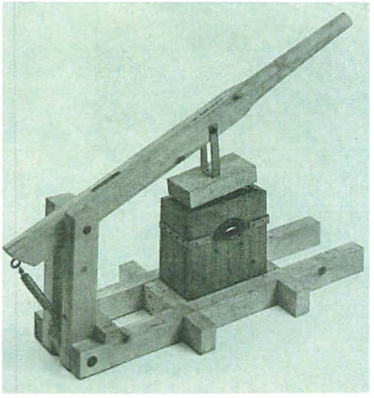

Kan man ikke faa Hundekød, saa lav Grød" af Papirkurvens Indhold, plus Aviser, Ugeblade, Pap og lign. Alt Papir og Pap rives i ganske smaa Stykker, lægges i Blød i Vand og ligger der nogle Dage. Naar det er helt opløst, hældes saa meget Vand fra, at det bliver en jævn, lind Grød. Kom Savsmuld, Blade, Kviste deri, og naar det er tilpas fast, formes det med Hænderne eller i et Briketpresse til Briketter. Efter nogen Tids Tørring er de et glimrende Plus til Tørv og Brænde, de kan holde Ilden i mange Timer og afgiver god Varme.

Briketpressen er udmærket. Lav Avisgrød med Blade, eller bland Hundekød og Haveaffald sammen og lav Briketter i Pressen. Det er glimrende Brændsel naar Kulden kommer.

Giv Børnene eller Deres unge Pige 1 Øre for hver færdig Briket. Det er utroligt, saa det virker fremmende paa Lysten til at være med i Foretagendet.

Tre skovfogedhuse omkring Sløsserup af Otto Sørensen

Tre godser havde/har skove rundt om Sløsserup:

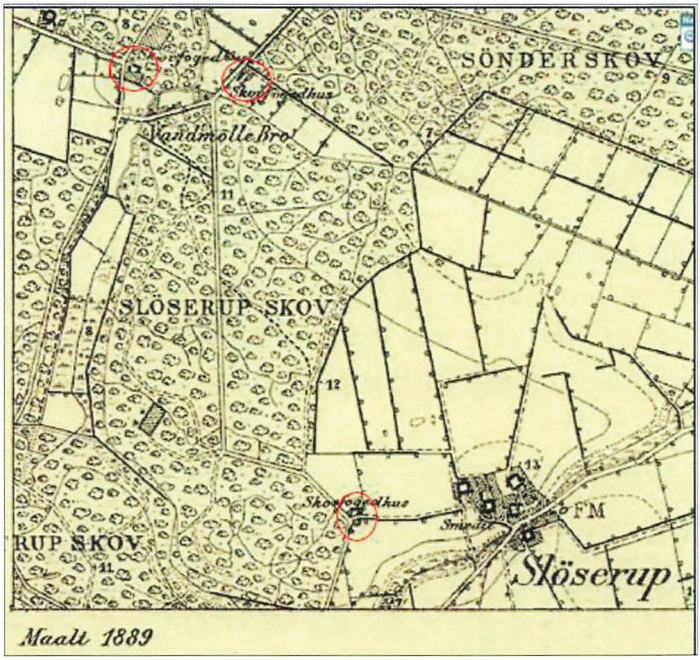

Fuglsang, Krenkerup/Rosenlund og Ålholm.

1. Længst mod nord: **Rosenlund-/Krenkerup-skov** ("Skovfogedhuset" er i dag privat beboelse).
2. Lidt syd-øst herfor: **Fuglsang-skov (Sønderskov)** "Skovfogedhuset" indgår i dag i "Sønderskov-hjemmet".
3. Sydligst: **Ålholm-skov** (Sløsserup skov (?) og **Frostrup skov**) – dette skov-fogedhus eksisterer ikke længere.

De tre skovfogeder mødtes årligt til frokost og drøftelse af fælles anliggender – på skift - i et af skovfogedhusene.

Flådeegen - Frostrupegen

"Flådeegen" eller **"Frostrupegen"** (Danmarks tredjestørste træ) står i Ålholms skov (uden for kortet). Denne skov tilhører i dag Krenkerup.

ARKIVERNEs DAG d. 12. november 2022:

Da gårdene "flyttede ud"!

Af Susanne Poulsen og Hanne Sørensen

Udstillingen i ARKIVET i 2022 viste (viser stadig) et lokalhistorisk tema, som kan ses i virkeligheden også! – Det viste sig under samtaler i arkivet, at mange besøgende ikke var klar over, at der var en spændende historie ved de mange gårde i landskabet. Derfor denne korte forklarende tekst.

Vi havde valgt at fokusere på to landsbyer: **Toreby og Nagelsti**, men gjorde opmærksom på, at de andre landsbyer i sognet - og landsbyer overalt i landet (næsten) - fulgte det samme "mønster":

Gårdene var "fæstegårde". Det vil sige, at de var "fæstet" (lejet/leaset) af en "herremand", som ejede al jord.

Alle gårde lå i landsbyer, og landsbyernes marker blev dyrket i "fællesskab" på den måde, at markerne blev delt mellem gårdene i strimler, så alle fik del i god og dårlig jord.

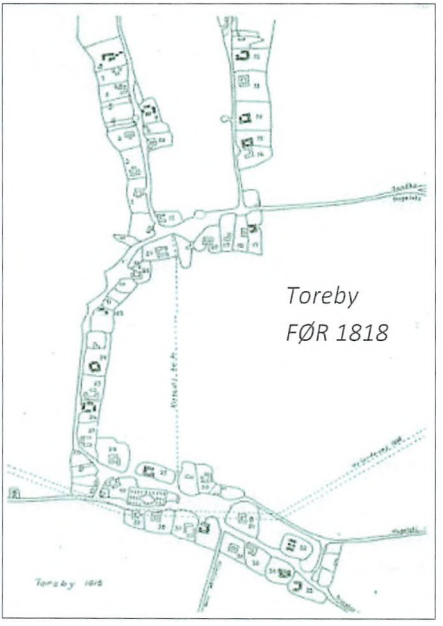

Nagelstigård nr. 12, Kokhave-gård 1951 Engmosevej 6a Nagelsti, er ikke flyttet.

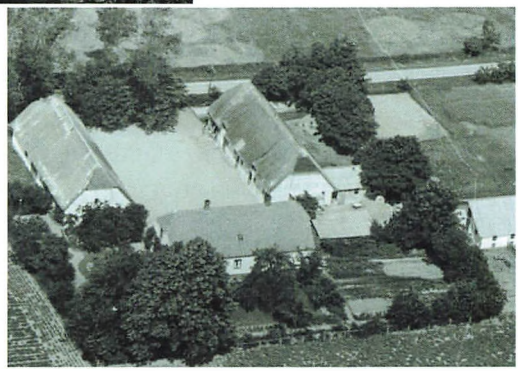

Torebygård nr. 24, (Kroggård) Kåregård 1939 Toreby Vestergade 16, er ikke flyttet.

Gårdene i landsbyerne fik – omkring år 1700 – deres "egne" marker, som så ikke længere skulle dyrkes i fællesskab. **Det kaldes udskiftningen.**
Omkring år 1820 blev nogle af landsbyens gårde flyttet ud til de marker, de dyrkede. **Det kaldes udflytningen.**

Gårdene blev – helt bogstaveligt – flyttet. Bygninger m.m. blev pillet fra hinanden og kørt ud til stedet, hvor herremanden havde bestemt, at den "nye" gård skulle bygges.

Bygningerne kunne vel ikke altid genopbygges af de gamle bjælker m.m. men mest muligt blev sikkert genbrugt. Gårdens bygninger var jo bygget i "bindingsværk" med ler-vægge mellem stolperne. På mange gamle bygninger kan man se indhuggede tegn/tal i stolper og bjælker, som viser, hvordan de skulle samles igen!

Der opstod nu det landskab, vi ser i dag: landsbyer med enkelte gårde med mellemrum til huse m.v. og gårde liggende spredt ud over landskabet.

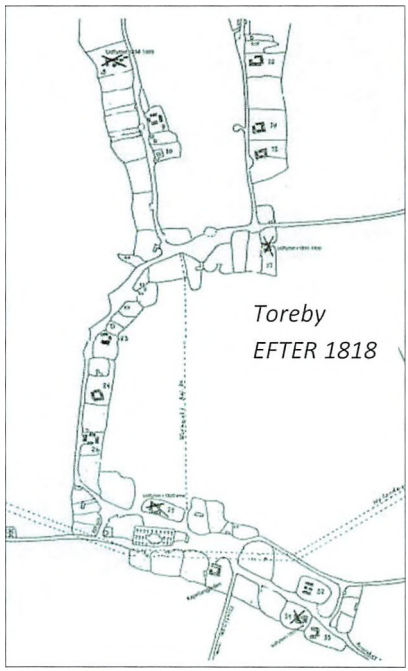

Naturligvis er gård-bygningerne fra 1800-tallet for det meste blevet udskiftet med nyere bygninger – specielt beboelseshusene er blevet fornyet (måske flere gange).
De ældste dele af de eksisterende gårde (stalde og udhuse?) kan imidlertid godt have taget turen fra landsbyen til det nye gård-sted!

De gårde i landsbyerne, som ikke er blevet "udskiftet", kan skjule meget gamle bygningsdele. Hvem finder dem?

Udstillingen viser, hvor gårdene lå i Toreby og Nagelsti, og hvor de blev flyttet hen. Gårdene i Nagelsti har Kjeld Snedker forsket i og beskrevet i bogen "Landsbyens Lav og Bylavets Land", så det var ikke den store udfordring at udforme de instruktive kort. Derimod tog det nogen tid at finde billeder af gårdene fra omkring 1930'erne til 1970'erne og at placere de udflyttede gårde på de store kort.

Eksempler på udflyttede gårde

Nagelstigård nr. 17, Børsgård, udflyttet ca. 1820 til Hulemosevej 23a, Foto 1955.

Torebygård nr. 19, Dalbækgård, udflyttet ca. 1820 til Nystedvej 12, Foto 1955.

Gårdene i Toreby krævede lidt mere arkiv-arbejde. Kjeld Snedker havde imidlertid tegnet gårdene før udflytningen omkring 1820 ind på et kort, og ud fra det kunne vi fremstille et kort, der viste gårdenes placering i landsbyen efter 1820'erne. Dertil gjaldt det om at finde fotografier af gårdene i tidsperioden 1930-80.
På gårdstederne for de udflyttede gårde blev der plads til nye huse.

Udstillingen vises fortsat, og kortene vil naturligvis indgå i arkivets samlinger, og vil derfor kunne ses også i en fjernere fremtid!

Nogle af gårdene i sognets andre landsbyer (Grænge, Flintinge, Sløsserup, Rykkerup, Birket og Geltofte) blev også udflyttet. Dem har vi også oplysninger om.

Alle de oplysninger, vi har, er vores bedste bud på historien, men vi vil gerne have yderligere oplysninger og eventuelle rettelser!

En opløftende historie - Velkommen til alle!

Så er der ingen undskyldning! – Der er installeret en lift ("elevator") til 1. sal på det gamle alderdomshjem, og dermed er der adgang til Arkivets og Lokalhistorisk Forenings lokaler for gangbesværede og for borgere med rollator eller kørestol!

Kommunen har bekostet hjælpemidlet, - og vi siger TAK!

Den "højtidelige" indvielse fandt sted d. 8. december 2022, og mange havde taget imod indbydelsen.

Vores ældste faste "medarbejder" og æresmedlem, Bent Steffensen, klippede silkesnoren med en gylden saks og kørte første tur sammen med hustruen, Vera.

Det blev efterfølgende til en hyggelig sammenkomst med kaffe og kage – eller et glas vin og sandwich og en masse snak om gamle dage.

Povl Holm havde sponseret øl og vand.

Liften betjenes på den måde, at en knap skal holdes inde – hele turen - og så går det (langsomt) op til os!

Vi håber, at liften også bliver til gavn og glæde for Plejecentrets personale.

Susanne Poulsen (formand)
Tage Rødby Jensen (arkivleder)

Fotoregistrering

TILLYKKE - TGB – 100 år
Toreby Arkiv, TGB's hjemmeside

Toreby Husflidsskole – 3 artikler
Toreby Arkiv, Danmark set fra luften-Kgl.bib.,Lolland Falsters Historiske Samfunds Årbog 1965, Priv.fotos Hamme og Otto Sørensen

Dørhandlende i Flintinge og Toreby – 2 artikler
Toreby Arkiv, Danmark set fra luften-Kgl.bib.

Grænge Skovvej – en registrant
Toreby Arkiv, Danmark set fra luften-Kgl.bib.

Registranter? – Huse og mennesker i sognet

J.P. Kryger – en berømthed i Rytterskolen
Toreby Arkiv

Nagelsti Skole – skole i 230 år
Toreby Arkiv, Private fotos: Kirsten Marqvorsen

Sines dagbog fra 1928 – 2 artikler
Toreby Arkiv

Sundby Færgegårds historie
Toreby Arkiv, Danmark set fra luften-Kgl.bib., Tage Rødby Jensen

Olander – en teglværksarbejder fortæller *Toreby Arkiv, Danmark set fra luften-Kgl.bib.*

Pelsdyravl i Toreby Sogn
Avis-Folketidende?

En ukendt(?) skindvare-producent i Toreby
Private fotos: Otto Sørensen

Toreby Sogns sommersvømning
Private fotos: Otto Sørensen

Briketpresse – gør det selv

Tre skovfogedhuse ved Sløsserup
Private fotos: Hanne Sørensen

Gårdudflytningen i Toreby og Nagelsti
Toreby Arkiv, Danmark set fra luften-Kgl.bib.

En opløftende historie
Tage Rødby Jensen

Kort: *Historiske kort.dk* **Tegninger:** *Otto Sørensen*

VORES lokale historie og arkiv.

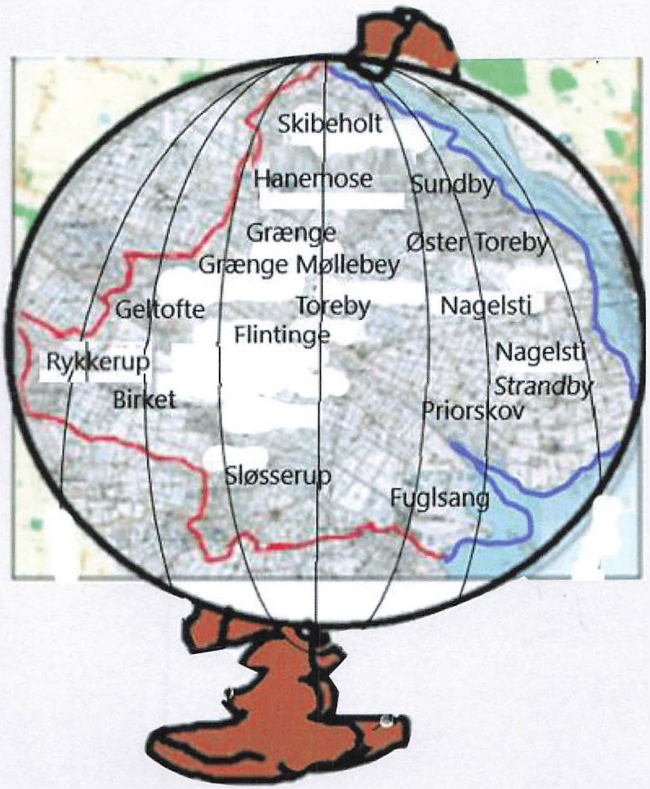

Toreby Sogns Lokalhistoriske Forening og Arkiv

Åmarksvej 5, 1.sal (nu med LIFT) – **4891-Toreby**

Telefon - 2929 0090 (bedst tirsdag aften) - Mail:info@torebyarkiv.dk

Digitale adresser: www.*torebyarkiv.dk* - - *facebook: torebyarkiv*